

— Na Hanku vzpomínají

Hančina maminka vzpomíná

Rozhovor s paní Hanou Šebkovou zaznamenali

Milena Hübschmannová a Peter Wagner

Tanvald 7.8.2004

Jak se vlastně Hanka začala zajímat o romštinu?

V době, kdy studovala v Praze na fakultě, jezdila občas domů do Tanvaldu a jednou přijela a povídá: „Mami, nevíš jak mluví Cikáni?“ Já říkám: „No cikánsky.“ „No jo, ale co to je za řeč? To není ani románský jazyk, ani germánský, ani slovanský, co to je za jazyk?“ „Jo, to ti nepovím.“ „Jela jsem s nimi v kupé, celou cestu jsem je poslouchala, a nepřišla jsem na to, čemu je ten jazyk vlastně podobný. To musím zjistit!“ No, a za týden přišla a povídá: „Byla jsem na Jazykovce, už jsem přihlášená do kurzu u doktorky Hübschmannové.“

Hanka se o jazyky zajímala od malinka. Když někdo mluvil trochu jinak, už chtěla vědět, jak vlastně mluví. Měla úžasný cit pro jazyky. Slyšela někoho cizího mluvit a řekla: „Tenhle je z Plzeňska.“ A on byl skutečně z Plzeňska. „A ten je z Moravy odtamtud a odtamtud.“ A on odtamtud byl. U doktora, co ji operoval – byl to Slovák – okamžitě poznala, že je z východu a dokonce z kterého kraje. On se jen divil.

Když jí bylo asi jedenáct, zbláznila se do francouzštiny. Nejdříve že se přihlásí na němčinu a že to bude stát sto padesát korun. My jsme řekli: „No dobře,“ a dostala sto padesát korun. Ale asi za tři dny přišla znovu: „Já chci chodit na francouzštinu!“ a my jsme řekli: „Tak dost! Chodíš

| Hanka v náručí své milované babičky |

| Hanka s maminkou |

do hudebky, chodíš cvičit, chodíš na němčinu, přece nepůjdeš z kroužku do kroužku!“ A ona: „To je ale zadarmo.“ „To je jedno, tady nejde o ty peníze, ale přece se neuštvěš!“ Ona ne, že by protestovala, ale udělala si stejně své.

Pak asi za týden jsem jí dávala něco do aktovky a koukám, učebnice francouzštiny! To už jsme se naštváli! A ona: „Všechno nechám, jenom tu francouzštinu ne, ta je krásná!“ a opravdu se ji úplně vášnivě začala učit. Sehnala si

mapy, nad postýlkou jí visela Paříž, znala v Paříži i ulice – a to jí bylo jedenáct let. Už tehdy se rozhodla, že bude na fakultě studovat francouzštinu. Šla jí dobře matika, pak v hudebce její učitel klavíru ji chtěl poslat na konzervatoř. To byla taky dědečkova velká touha, protože děda byl muzikant a hrával s ní. Ale kdepak, Hanka už nic jiného než francouzštinu.

Mohli jste na ni být pyšní!

Pyšní, byli jsme pyšní, ale nám šlo vždycky hlavně o to, aby se nehonila, neuhonila – a nakonec se uhonila.

Ona když si vzala něco do hlavy, šla za tím. To už jako malé dítě, když byla úplně malá! Třeba si s něčím hrála a měla už jít spát. „Půjdeš spát!“ Někdy se trošku zavrtěla, že ne, ale šla se umýt, šla si lehnout a potají vylezla z postýlky a šla si dodělat, co měla rozdělané.

Houževnatá!

Já tomu říkám „zabejčilost“.

To je váš tanvaldovský termín?

To já nevím, to by věděla Hanka, ta uměla podkrkonošský dialekt. Ještě naše babička tak mluvila a Hanku to vždycky fascinovalo. Moc se jí to líbilo. Teď jedna její kamarádka – ona je zvěrolékařka, jak se jmenuje? Pospíšilová – píše knížky v podkrkonošském dialektu. Hanka jí dvě knížky redigovala: *Krakonošoviny* a *Kozí doktorka*.

Ale „zabejčilost“ je, když se člověk nedokáže uvolnit.

Hanka se přece uměla uvolnit!

Teď jsem dostala dopis od známého, který s námi roky jezdil na túry do Tater. Byl v Hančině věku, o něco starší. V tom dopise píše, že ji obdivoval, jaká byla cílevědomá: „My jsme přišli z túry – a dělávali jsme opravdu túry náročné – všichni v autobuse pospávali, klimbali, odpočívali, ale Hanka si vytáhla slovníček nebo něco a dělala. Já jsem vždycky říkal: „Bože, vždyť ona je čtyřicetkilová, takový drobeček, a co všechno vydrží!“

| Říjen 1960 – Hanka ve 2. třídě |

Ještě, prosím vás, jak se Hanka seznámila s Romy v Tanvaldu. Vím, že se stala doslova členkou jejich rodiny.

My jsme tu osobně nikoho z nich neznali, ale sousedka tady říkala: „Tam dole bydlí Fečovi, jsou to moc hodní lidé a paní je pořád doma.“ Řekla mi přesně, ve kterém domě to je – teď už je zbouraný – a já šla s Hankou, protože jsem znala majitele domu. Když jsme tam přišli, paní nás pozvala do kuchyně, Hanka jí řekla, o co jí jde, že se učí romsky a že by chtěla mluvit s někým rodilým. Ta paní Fečová byla hrozně příjemná a než jsme odešli, tak už Hanku takhle chytla a povídá: „A ty jsi moje sedmá dcera.“

Co vy na to jako skutečná matka?

No nic. Na tohle já byla zvyklá. Ona ze mě udělala Romku ve všech těch osadách, kam přijela. Takže mě to vůbec nevyvedlo z míry.

Jednou jsme jeli do Vídně, bylo to na začátku devadesátých let. Hanka se o nás vždycky maximálně starala, měla strach, abychom dobře spali, aby se nám nic nestalo, zařizovala nám všechno, ona byla v tomhle fantastická, sama jezdila pod širák a živila se všelijak – ale nás když někam poslala, tak na luxusní zájezd. A většinou nám to i zaplatila. No jeli jsme do Vídně, Hanka nám dala čtyři adresy a řekla: „Rozhodně zajděte k Heinschinkovým.“ Mozes Heinschink je taky romista, Rakušan – a jeho žena Fatima je turecká Romka.

| Velehrib. Hančina první fotografie,
kterou pořídila ve dvanácti letech |

Přijeli jsme večer, našli jsme jejich dům, jdeme po schodech nahoru – a když jsem cítila česnek, povídám: „Tak jdeme určitě správně.“ Paní Fatima se s námi přivítala a mně hned začala tykat. Ostatním vykala. A mně to došlo. „Aha, jsem Romka!“ Jinak by mi Fatima netykala.

Německy?

Německy. Byla s námi ještě známá, která nám překládala. Uvedli nás dál, byli strašně milí, pan Heinschink měl všude, všude knihy a desky, Schuberta, on prý miluje Schuberta – a jeho paní začala chystat jídlo. Nás vybídli, abychom se šli po cestě osprchovat do koupelny. My to samozřejmě uvítali. A když se vracím z koupelny, tak ta naše známá, co nám tlumočila, byla úplně rudá v obličeji a strašně rozpačitá.

Šeptá mi: „Představ si, oni se ptali,“ – byl tam ještě nějaký romský básník – tak se všichni ptali, „jak je s tebou spokojený tvůj manžel!“

Jako Čech s Romkou?

No právě! Já to hned pochopila! Představila jsem si, co jim asi Hanka namluvila. Chtěli vědět, jestli se ty naše dvě kultury snášejí. A ta známá to brala tak, jako jestli je se mnou spokojený jako s manželkou.

Takže vy jste vlastně díky Hance Romka.

Nebo jednou na Slovensku, v Černém Balogu. Romové si tam stavěli novou osadičku, takové domky, byl tam kopec dětí, Hanka s někým mluvila a teď já viděla ty děti a povídám: „Hanko, prosím tě, pročs mi neřekla, že tu bude tolik dětí, mohly jsme těch čokoládiček vzít víc!“ My měly jenom dvě čokoládičky a pár sušenek a daly jsme jednomu a ty ostatní tak smutně koukaly. A Hanka povídá: „Mami, neříkej, že jsi moje máma!“ „A co mám tedy říkat?“ „Že jsi moje kolegyně z práce, a že proto neumíš romsky!“

Ti Heinschinkovi, se mě potom taky ptali, jak to, že Hanka mluví tak dobře romsky a já že neumím. Tak jsem řekla, že se u nás doma v rodině nemluvílo. Aniž jsem mrkla okem. To já zase lhát umím. Nechtěla jsem ji shodit.

Ještě bychom se chtěli zeptat, co se stalo s těmi romskými rodinami, které Hanku adoptovaly? Jste s nimi ještě ve styku?

Fečovi? Děti dorostly, rozutekly

se, ten domek jim zbourali. Pak chodila Hanka hlavně k Heleně. Nevím, co s ní je. A jestli žije ještě pan Husák? Já myslím, že ne. Oni se všichni hodně rozprchli. Nevím kam.

| S rodiči doma v Tanvaldě |

A jestli pak Hančini romští známí – třeba ze Slovenska – taky u vás nocovali?

Ti bydleli u Hanky v Praze. K nám si Hanka s Editou přivezli akorát Marušku* od Slepčikových. Od Ačua a od Magdy. Měly ji tu týden. Připravovaly ji na reparát. To byla milá, hrozně hodná holčička. Bystrá, milá holčička, ohromně pozorná a dobře se tu cítila. A ještě si vzpomínám na jednu příhodu: Tehdy nebyly žehlicí prkna. Já měla staré a sháněla jsem nové. Hanka s Editou přijely z Prahy, já jim šla naproti k vlaku, koukám, proti mně jde žehlicí prkno! Já ovšem nevěděla, co to je. Hanka, Edita – a ohlášená Maruška nikde. „No kde máte holčičku?“ „Támhle pod tím prknem.“ Ona byla taková drobounká, vůbec ji pod tím prknem nebylo vidět. Prkno se vznášelo ve vzduchu. To bylo pro Hanku taky typické: vždycky člověka něčím překvapit.

Vždycky člověka něčím překvapit...

Čím by bylo lepší skončit vyprávění maminky Šebkové, skvělé vypravěčky, která byla nesporně tou, po níž Hanka své vypravěčské umění zdédila?

* V romské parafrázi na Erbenovu „Polednici“ (viz fotopříloha) představuje Maruška plačtivé dítě.

| Lada Viková |

Těžko mohu do slov ustrojit a na papír přenést, co pro mne setkání a přátelství s Hankou znamenalo – vybavuje se mi směs obdivu a vděčnosti, moje překvapení z míry tvůrčího nadšení a především její naprosté pracovní nasazení propojené s příjemným a hodnotným povídáním nad výtečným jídlem – z mých známých se nikdo jiný s takovým nasazením neoddává kulinářskému umění. Štědrost, pohostinnost, otevřenost – to jsou vlastnosti, které v Hance dorostly snad na maximum.

Hanku jsem poznala na konci 80. let, vídala jsem ji na představeních romských souborů a při podobných příležitostech vždy spolu s Editou, z obou sálalo příjemné souznění, smysl pro humor, a především jakási dospělá, zralá dětskost. Blíže jsem ji mohla okusit při společné cestě do romských osad na Slovensku. Návštěvy v rodinách bohaté na poznávání životních pravd romských žen a filosofování o živo-

tě s muži se střídaly s živými diskusemi typu: „Všimli jste si té stylizace: něco se říká a něco jiného je realita ...“. „Jaká škoda těch mužských. S kým to jen prosedí večer v hospodě. Takoví filosofové a vedle nich sedí gádžovští opilci. Co ti jim mohou rozumět!“

Kromě nadšení pro cokoli romského nás pojila i láska k Řecku, k jeho mikrosvětům na rozličných ostrovech. Hanka šla o to dál, že se vrhla na studium novořečtiny. Chápala jsem to nejprve jako výraz její potřeby zdokonalit jazykové zázemí pro lepší porozumění s řeckými Romy. Z toho mne ale vyvedla, když se přiznala: „Víš, jak ráda smlouvám na trzích? Ten orientální způsob obchodování je ohromná zábava. A jak jinak bych mohla smlouvat, kdybych se nenaučila jazyk?“ A tak mi dala nahlédnout do další dimenze své i tak dost hravé duše.

Lada Viková

| Bertin a Anna Žigovi |

Z šera vzdálených vzpomínek se mi vynořuje fakt, že jsme o sobě s Hankou věděly dříve, než jsme se osobně potkaly. Osud tomu chtěl, že jsem se přivdala do početné manželovy rodiny. Náhoda, že její významná část žila v Hančině rodném městě Tanvaldu, a společný zájem – romština – nás dvě svedl do stejných míst.

Tak se stalo, že jsme informačně „vytěžovaly“ totéž prostředí a tytéž osoby. Shodou okolností mé nové švagry a švagrové.

Přesto, že se tak dalo po několik let, vždycky jsme se těsně mýjely, aniž bychom se okem zahlédly. Často jsem při svých návštěvách slýchávala: „Právě odešla, sáhni, ještě je teplá židle!“

Zatímco já jsem klopotně a diletantsky zapisovala do uváleného školního sešitu romská slovíčka, Hanka svůj dovedně získaný materiál odborně třídila a sestavovala do mluvnických vzorců, jak se na bu-

doucí lingvistku patřilo. Její existence pro mě postupně nabývala až fantomického přidechu a uznané komentáře mých příbuzných moji zvědavost jen přiživovaly.

Skutečnost, že jsme se posléze setkaly v učebnách jazykové školy, byla pouze logickým vyústěním silných osobních zálib.

Pod vedením Mileny Hübschmannové, která romštinu přednášela, byl dán našim rozpačitým individuálním průzkumům jasný cíl. Duchovní projekt jakési „romské encyklopedie“ se začal poznenáhlu naplňovat.

Otevřel se prostor pro další nadšence přispívat v generačních vlnách do tohoto nekonečného šanonu svými kapitolami.

Proces poznávání spojený s radostí z vědění je sám o sobě ohromným dobrodružstvím. V jeho rámci jsme si při doplňování sběratelských kolekcí se školáckou dychtivostí vzájemně vyměňovaly zajímavé kontakty. Mé nepřesáhly hranice rodiny, právě tak jako vlastní záliba nepřerostla amatérskou formu. Naproti tomu Hanka profesně rostla k formátu uznávané veličiny. Avšak ke společným začátkům, v nichž se naše teritoria ještě místy překrývala, patří i vzpomínka na Puci se Štirlicem. Tip na dvě věrné přítelkyně jsem Hance předala spolu se „suchým“ popisem té výraznější z nich, Puci.

Originální muzikantka, hrající čardáš i na násadu od smetáku. Rozložitá postava v pánském obleku s utrženými rukávy od saka. V teniskách, jejichž proklubané špičky zapříčinily spíše temperamentní údery rukou při cifrování – čapáša, než-li neohrabané zakopnutí. Uhrančivé oči, o nichž Puci věděla, pročež preventivně klopila pohled před dětmi, aby je neuhranula. Silný a srdečný smích, prokládaný stejně upřímným pláčem, neboť obě emoce nosila v jednom klubku. A především naindulovaný (nezaměňovat s naondulovaným) úpravný účes. Dlouhé vlasy namaštěné indulonou, která dala fleka jakékoliv brilantně.

Silné pohnutí a zmíněná radost z poznání stála i za Hančiným šťastným výkřikem, když se Puci z teoretické roviny zhmotnila do skutečné, přímo ve změti anonymních tanečníků na cikánské zábavě kdesi v Libni.

Ne, není to nostalgie, která by mne při vzpomínání na Hanku obestřela. Spíš při něm bojuji s nutkáním odolat sugestivní pobídce: „...sáhni, ještě je teplá židle.“

Anna Žigová

Jekhvar amenge e Hanka la Editaha vakernas, sar pes prindžarde jekhetane le Puciha a Štirliciha.

On rade ke lende phirenas. Sombatone on peske phende, šaj bi džahas te dikhel, so keren o Pucis the o Štirlicis?

Aŕe on na has khere. O Roma lenge phende, hoj hine andre karčma pro Korabos. Odoj phirenas ča o Roma. Ta on gejle pal lende. Sar e Hanka la Editaha len dikhle, igen rađisaŕile.

On lenca bešenas andre karčma dži raŕi. Paŕis o Pucis phenel: „Jaj, ne hela amen ajci love te poŕinel!“ Avke e Hanka iŕa e angruŕŕi pal o vast a phenel: „Biken abo thov pre simađi, hoj te poŕinas.“

Bertin Žiga

S Hankou Šebkovou jsem se osobně poznal kolem roku 1994 v kanceláři senátorky Moserové. Sešli jsme se tam nad situační zprávou o romské menšině v ČR, kterou senátorka Moserová zpracovávala pro UNICEF.

Nikdy nezapomenu na bouřlivou diskuzi o struktuře zprávy, která se mezi mnou a Hankou rozhořela. V Hance jsem tehdy po delší době našel člověka, který se seriózně a upřímně zajímal o problémy Romů. Její přístup k práci na zprávě pro UNICEF mi umožnil pochopit duševní chvění těch, kdo se zajímají o Romy v České republice.

Chtěl bych využít této příležitosti a poděkovat Hance za všechno, co udělala pro romský jazyk a romskou kulturu. Tato neobyčejná žena byla jednou z mála, kdo dokázal jasně popsat, co se s Romy děje. Nebylo to jen díky obdivuhodným znalostem, které o Romech měla, ale především díky lidskému přístupu a otevřenému srdci, s nímž dokázala naslouchat nám všem.

*Ivan Veselý
předseda sdružení Dženo*

Milá Hanko, asi si těžko někdy zvyknu na to, že už tu s námi nejsi. Snažím se vzpomenout si, kdy jsme se to vlastně viděly poprvé. Jsem si skoro jistá, že to muselo být na přelomu osmdesátých a devadesátých let ve třídě ve Spálené ulici. Přišla jsi nám tenkrát suplovat romštinu v rámci Jazykové školy v Praze za Milenu Hübschmannovou. Myslím, že byla zrovna v Indii, a tak se to suplování protáhlo na několik týdnů. A byla to velká změna – najednou místo spontánního, živelného a naprosto dynamického přístupu dostala naše výuka strukturu a stala se organizovanou. A protože jsem sama člověk spíše systematický, byla jsem tomu ráda. Musím ale říci, že oba přístupy – Tvůj i Mileny Hübschmannové – byly ideálně komplementární.

Nezapomenutelná byla velká výprava mladších i starších studentů romistiky a dalších spřízněných duší do romských osad v okolí slovenských Krompach. Mohla jsem jen obdivovat, jak jste s Editou dokázaly splynout s okolím ... Je to neuvěřitelných třináct let, co jsme tohle všechno zažili – sběr memorátů pamětníků druhé světové války, dokumentace stížností romských rodičů na zařazování dětí do zvláštních škol, kde se neučí, šokující svědectví o sterilizačních praktikovaných na romských ženách. Ale také malování v osadách s romskými dětmi, strašlivá beznaděj lidí žijících na haldách toxického odpadu v Rudňanech a úžasné přátelské přijetí a taneční zábava v Žehře.

O pár let později jsi začala učit romštinu na Pedagogické fakultě UK. Mě jsi požádala, abych za Tebe při Tvých občasných cestách za Romy na Slovensko i po světě šla suplovat. Byla to pro mě čest a zároveň strašlivá zodpovědnost. Ani nevíš, s jakými obavami jsem předstupovala před Tvoje studenty ... A jak moc jsem se sama naučila z Tvých přepočlivých příprav na každou hodinu ...

Nezapomenu na den, kdy jsi dorazila na naši předem domluvenou schůzku i přes to, že Editu, Tvoje nejbližší kamarádka, kolegyně a spolubydlící noc před tím umřela. Prý jsi mě nechťela nechat zbytečně čekat. Pak jsme spolu brečely. Vyrovnala jsi se s tou obrovskou ztrátou

a dál jsi dělala romistickou práci za vás obě. Jsem si jistá, že se na to Edita dívala tam shora s radostí.

Hanko, ani jsem Ti za všechno nestihla poděkovat, a bylo toho tolik – Tvoje geniální učebnice romštiny, všechny Tvoje znalosti a vědomosti, které jsi nezištně předávala dál, Tvoje neocenitelná práce pro Romano Džaniben a ... už raději skončím, protože Ty bys se už určitě červenala.

Budeš už natrvalo přítomná v mém životě a v životech nás všech, ty, velká přítelkyně romských lidí a vůbec všech lidí dobré vůle. Snad dokážeme žít a pracovat aspoň zčásti tak dobře, jako jsi to dokázala Ty.

Helena Clark-Jiřincová

S Jánem Slepčíkem-Áču

rozmlouval Peter Wagner

Praha 2. 6 . 2004

Sar tut prindžardal la Hankaha?

Na sas la kaj te bešel. E Hanka chudľa ke amende te phirel te sikhľol romanes. No a paľis sas ke amende sako ďives, sikhľolas. E Milena lake phenda, kaj te avel ke amende, kaj bešas, no a avľa. Phenda, ko la bičhaďa, kaj kamel te sikhľol romanes. Ta chudľa ke amende te phirel.

A so gondolindan tumen pal oda?

Džanahas olestar, bo e Milena phirlas ke amende furt. Aľe ešebne sas oj e Milena, o Zbin-kus, a paľi e Hanka. Vaj duj o trin čhon paľi avľa la Hankaha the e Edita, on varekhaj pes prindžarde a paľi phirnas ke amende. Furt ke amende sle, no a e Magda, sar dikhľa, save hi-ne, ta oj len lelas ibaj famelġija te amenge ulehas. On pes the avke ľikernas, e Hanka, e Edita

| Ján Slepčík Áču, archiv Multikulturní centrum Praha |

| Notový záznam Adam Pospíšil |

the e Magda pes likernas ibaj te famel'ija enas abo pheňa te enas. Te avnas ke amende, ta phennas, save lenge te tavel, e Magda, romane chabena.

On tavenas tiš la Magdaha?

Pomožinenas lake, bo me akor, andre ochtovardeš the trito berš, me somas furt varekhaj het, ta on la Magdaha tavenas le čhavorenca, lake pomožinenas.

Sar sikhlonas romanes?

Vakerahas lenca romanes, kamenas te džanel, sar pes so phenel romanes, no amen lenca vakerahas mindik romanes. Kana avle ke amende, vareso džanenas, a'e na but.

Vakernas ke tumende the čechika?

Na, ke amende sar avenas, ta vakerahas ča romanes. Khere vakerás čechika, bo amare čhavore, ta on na džanenas romanes, amen lenca vakerás čechika, te vareso kamahas te phenel le čhavorengi ta čechika, aľe maškar peste vakerahas romanes.

So kernas tumen jekhetane?

Imar e Milena sar kamla te sikhavel e romańi čhib andre Jazykovka pro Narodno, ta odi rjaditeľka andal e Jazykovka phenda la Milenake, kaj romańi čhib nane ajsi čhib, kaj pes del te prethovel. No a e Milena lake phenda, kaj pes del sa te prethovel. Ta odi rjaditeľka la Milena diňa ajso vakeriben, so vakerlas indicko premijerka Indira Gandhi, kaj te prethovel. Ta e Milena avľa ke amende, khetane prethodam, no avke lake domukhlas rjaditeľka te sikhavel romańi čhib.

No pal oda chudlam te kerel oda slovńikos. Ada kerahas e Milena, e Hanka, e Edita, me, e Magda. Gondolinkerahas, irinkerahas o lavora.

A the kola Roma, so bešen Tanvaldoste?

Me ańi na džanav le Romen Tanvaldostar, me odoj ńigda na somas. La Mariška peha lenas, mira čhajora, e Hanka the e Edita ko Tanvaldos, sar sas cikńori. Le čhavorenca phirnas andro parkos paš o pańi. La Editaha la Hankaha samas buterval pre Slovensko, Kašate, pal o gava, pašal o Perješis. Me lenge sikhavas miri famelija pal o gava.

A so kodoj kernas pal o gava?

Phučahas le Romendar, sar dživen. The e Milena sas amenca buterval pre Slovensko. E Hanka the e Edita džanenas cala mira famelija. Edita sas mange the kirvi, bolda le Ğulus. Edita mire kamaratoha bolde le Ğulus.

A tu na salas andre kolońija angl'oda?

Odoj kaj bešlom me, ta odoj bešenas Roma khetane le gadženca. Aľe phirás pal e famelija pašal e Kaša, pal o gava. Varhańovcate bešen o neni, mira dakere pheňa. E Hanka the e Edita manca sle Varhańovcate, Rozgońate, Očvarate, Kralovciste.

Tuke sas phares pal e daj, kaj tu sal pro Čechi a e daj pre Slovensko?

Oda čačo, e Hanka pal oda irinda basńička. A me olestar kidlom avri lava a sthodom d'ilori „Mri daj užarel“.

Hin vareso, soha tut e Hanka prekvapinda?

E Hanka furt varesoha prekvapinlas. Avlas, gondolinlas vareso avri, abo phenlas mange: „Tu sal mindik het u e Magda khere le čhavorenca, ta adadive ačheha paš o čhave u e Magda avel amenca.“ Mindik pes manca kernas, kaj sa pre Magda mukhav, kaj lake na pomožinav le čhavorenca.

Šundal the la Hanka varekana te d'ilavel?

Šundam the la Hanka the la Edita, ke amende pes bašavlas u d'ilavlas sako d'ives. Akor samas savore terne, ta varekana vareso popijahas, a'e on nigda na pijenas but.

Te tu kamehas varekhaj te džal la Magdaha, ačhenas tumenge paš o čhavore?

Butval avnas so duj a phennas: „Uren tumen, džan varekhaj! Amen ačhaha paš o čhavore!“

Tumen lenge phenenas Hanka a Edita abo lenge phenenas varesar avres?

Na, varesave prezdivki len na diňam. Calo amari famel'ija lenge phenelas Hanko a Edito. Miri pheň e Luxa len igen rado dikhelas, kecivar sle ke miri pheň Kašate jekh duj kurke.

Hin mange but phares, kaj kajse džuvľa, save sle e Hanka the e Edita, amen avke sig omukhle. Mejik dživá, ta pre lende na bisterá. Mi del len o Del loki phuv.

Jak se Aču ve svých vzpomínkách zmiňuje, Hanka složila text k písni **E daj man užarel** (Maminka mě čeká, viz s. 23 a 26). Náš přítel, zpěvák a kytarista Honza Slepčík–Aču jej zhudebnil. Dovolím si osobní vzpomínku. Když jsem poprvé píseň slyšela, nesmírně na mě zapůsobila jako celek – jak melodie, tak slova. Slova se vymykala stylu průměrné rompopové textové tvorby, kde *kale bala a kale jakha* (černé vlasy a černé oči) nebo *me tut kama v a tu man na kames* (já tě miluju a ty mě nemiluješ) působí už trochu jako klišé. Pokaždé, když Honza Slepčík někde veřejně vystupoval a já byla při tom, prosila jsem ho, aby zazpíval právě písničku „E daj man užarel.“. Několik let jsem se domnívala, že Honza složil i text, protože vlastně text je o něm: jeho rodiče žili v Košicích a on v Praze, a když jsem mluvila s jeho starou, nemocnou maminkou při její návštěvě v Praze nebo při své návštěvě v Košicích, vždycky teskněla po synovi a litovala, že ho nemá u sebe. Před Hankou jsem se nespočetněkrát rozpłyvala nad tím, jak se mi písnička líbí. A ona nikdy neřekla, že text složila ona. Teprve když jsem se to po dlouhé době nějakým způsobem dozvěděla, potvrdil to jak Honza Slepčík tak ona se svým charakteristickým rozpačitým, stydlivým pochechtáváním.

MH

Hana Šebková
Gilí vaš o Aču

Refren:

Koda drom, koda drom,
so pal leste phirav
ča jekhvar beršeste
ko dad the kije daj.

E daj imar užarel,
andal o kher avri avel,
pro čekat man čumidel,
churde apsa garuvel.

Koda drom, koda drom ...

Sar mro čho, sar džives,
čorikanes vaj barvales?
Na ačheha khere?
Amen adaj čore sam.

Koda drom, koda drom ...

Našči, daje, me ačhav,
Prahate me bešav,
buči odoj me kerav,
le čhavoren bararav.

Koda drom, koda drom

Sar imar me pale džav
kale mire dromaha,
dural šunav la da:
Dža mro čho, dža tu Devleha

Koda drom, koda drom ...

Píseň pro Aču

Refrén:

Ta cesta, ach, ta cesta,
po které jezdívám
jen jedinkrát v roce
k tátovi a k mamince.

Maminka už vyčkává,
z domku vychází ven,
na čelo mne políbí,
drobnou slzu zamáčkne.

Ta cesta, ach, ta cesta ...

Jak, můj chlapče, jak žiješ,
v chudobě či v bohatství?
Zda už doma zůstaneš?
Jak jsme my tady ubozí.

Ta cesta, ach, ta cesta ...

Ach ne, mami, zůstat nemůžu,
až v Praze já teď bydlím,
tam svou práci mám
i děti vychovávám.

Ta cesta, ach, ta cesta ...

Když se pak zpátky vrátím
tou cestou svojí,
ještě zdálky mámin hlas mi zní:
Běž, synáčku, s Pánem Bohem jdi.

Ta cesta, ach, ta cesta ...

Překlad do češtiny LV

Keď som sa pracoval smutným oslom v domoch
 a pohrebnom úrade, odčítaj pani Mária Štefániková
 Štefániková tak som bol veľmi smutný. Štefániková je
 moja a rada sa pamätá na ma jej detstvom.
 Inteligentná bola, keď mi nastúpila v mojom
 dome na jeseň roku 1937 v meste. Od tých čias som
 sa dopracoval a šťastne mi pomáhala seprávať
 a prepísať moje listy. Ona som som sa
 k práci v domoch úradníka a som mal do-

Úryvek z dopisu nášeho stálého autora pana Jána Šándora. Následujúci povídku ešte Hanka Šebková stačila zredigovať.

Ján Šándor

Bezmocnosť a vďaka

Horúce letné dni skončili a nastali jesenné preteky mrakov nad širým krajom. Len občas dovolila nevyspytateľná príroda zubatému slnku nakuknúť na zem a svojimi chladnými lúčmi pohladkať ponáhľajúcich sa chodcov. Snáď len Jánoš sa nikde neponáhľal. Stál chrbtom opretý o novinový stánok na Štefánikovom námestí v Bratislave. Pekný osemnásťročný mladík

vyššej postavy, širokých pliec a hustých tmavých vlasov, dokonale oblečený, pritiahol pohľad nejednej okoloidúcej slečny či ženy. Jánoša to nezaujímal, bol na to zvyknutý. Nezaujímal ho ani pohyb množstva ľudí na námestí. Stále len pozeral pred seba, kde sa každú chvíľu mala objaviť Barbora. Pravda, zvyčajne prichádzala na schôdzky neskôr. Napriek tomu bol Jánoš tento raz viac znepokojený ako inokedy. Čo len ju dnes mohlo zdržať?! Prečo len vždy mešká, však sa už poznáme a je nám spolu dobre!

Zo zamyslenia ho vytrhlo až pozdravenie okoloidúceho priateľa. V tom istom okamihu pár metrov pred ním zastalo čierne auto. Manželov, ktorí sedeli na predných sedadlách, ako by už niekedy videl. Z predných dverí vystúpila elegantná dáma s nápadným červeným klubúkom. Tvárila sa prísne a rýchlym krokom sa blížila k Jánošovi. Pred jej ráznym klopaním opätkov na chodníku sa akoby s rešpektom posúval vetrom hnaný oblak prachu. Tesne pre Jánošom zastala a pozrela sa mu priamo do očí:

„Už nikdy sa nestretnes s našou dcérou. Tvoje ruky sa nesmú dotknúť jej vlasov ani jej tela! Neopováž sa ju vyhľadať, lebo to s tebou zle skončí!“

Jej veliteľský hlas znel ako kovový zvon a pohľad sršal nenávisťou.

Jánoš sa zmohol len na pochabú otázku: „Pani Horváthová, prečo bránite našej čistej láske?“

„Pretože si inakší ako my. Nepatríš medzi nás. Si cigán a v živote nič nedokážeš!“

Horváthová sa prudko otočila a ponáhľala sa k čiernej limuzíne.

Jánoš pocítil poníženie, ako nikdy predtým. Bol slabý, svet sa mu rúcal pod nohami. Naposledy sa pozrel na limuzínu – na zadnom sedadle sedela Bára. Uplakanú tvár natískala na uzatvorené okienko. Bola veľmi pekná, jej utrápenosť však predbehla dar prírody. Smutno posielala bozky smerom k Jánošovi a v očiach sa jej zračila bezmocnosť.

Otec pri volante pridral na rýchlosti, Jánoš zachytil posledný Bárin smutný pohľad a čierne vozidlo zmizlo za rohom.

Ubehlo desať rokov. Ilona v bielom plášti prechádzala náhlivo širokou chodbou neurologického oddelenia budapeštianskej nemocnice. Lekári a sestričky robili posledné prípravy na operačnej sále. Záchranná lekárska služba nahlásila ťažkú autonehodu zahraničných turistov v Budapešti. Jeden z lekárov zastavil doktorku Ilonu a informoval ju: „Ilonka, už idú hore výťahom. Ich dcéra je na tom naozaj zle. Ťažká komócia, je v čiastočnej amnézii... A čo naša Veronka, Ilon, ako sa jej darí?“

„Dobre, Jánoš, chrípka je na ústupe. Všetci ju tvoja mama chová ako v bavlne!“

Lekári na operačnej sále pokývali hlavnému neurochirurgovi na pozdrav. Jedna z doktoriek povedala cez rúšok: „Všetko je v poriadku, čakáme iba na vás.“ Na chodbe sa ozvali hlasy a do operačnej sály vošli zdravotníci s pohyblivým ležadlom. Mladá žena s ťažko poranenou hlavou bola pri vedomí, čo chvíľu však upadala do bezvedomia. Lekári museli okamžite konať. Nastal boj o život, boj so smrťou, ktorá sa takmer dotýkala mladej krásnej ženy.

Zložitá operácia trvala niekoľko hodín. Rodičia už boli ošetrení, našťastie vyviazli s ľahšími poraneniami. Teraz zúfalo čakali na chodbe a uprene hľadeli na zatvorené dvere. Konečne nastal ten okamih, dvere sa otvorili. Zo sály vyšiel hlavný neurochirurg, ostatní lekári za ním, tí sa však vydali na opačnú stranu chodby. Lekár si stieral rukou kropaje potu z čela a pod uvoľneným rúškom sa objavila slušivo zarastená tvár mladého muža. Uprene pozeral na manželov a všimol si, že žena má v očiach nesmierny strach.

„Pán doktor, pre Boha, ako dopadla operácia?“ opýtala sa zlomeným, prerývaným hlasom.

„Však nie sme na Slovensku, nerozumie Ti,“ upozornil ju potichu manžel.

„Ja predsa viem po slovensky, pán Horváth,“ povedal doktor. „Barbora je mimo nebezpečenstvo. Bude v poriadku. Vidíte, pani Horváthová. Moje ruky sa predsa dotkli tela aj vlasov vašej dcéry, aby jej zachránili život. Áno, ja som ten cigán, ktorý nemal nič dokázať,“ povedal Jánoš s úsmevom.

Pani Horváthová ho bez slov so slzami v očiach objala.

Naše dlouholetá přítelkyně Margita Reiznerová, vynikající a známá básnířka, přijela opět jednou do Prahy z Belgie, kde žije od roku 1995. Seděly jsme spolu pozdě večer u mě doma a nechápavě mlčely o mysteriu, kterým prošla naše společná kamarádka Hanka a o několik dní později Margitina pražská neteř. Najednou začala Margita mluvit a já ji pak poprosila, aby okamžitě to, co říká, napsala. Margita psala, ale uprostřed psaní ji začala bolet ruka – ještě ji nemá zcela rozcvičenou po malé mozkové příhodě. Pero jsem tedy převzala já a snažila se co nejrychleji zachytit Margitina další slova.

A protože zápis není úplně čitelný, přepisujeme Margitin povzdech v čitelné a po společné dohodě nepatrně upravené podobě.

Následujícího dne jsme se o Margitinu novou, na místě improvizovanou báseň podělili se studenty romistiky. Pavel Kubaník z prvního ročníku se pokusil o překlad do češtiny.

MH

Margita Reiznerová

O dživipen baro pheras hin,
Romeja čačeja.
Rat d'ives leha sal,
vastestar tut l'ikerel
u pa'is andre tute ruginel.
Pro bara peres,
o šero tiro demavel,
kerel tuha, so jov kamel,
tiro jilo čalavel.

O dživipen tire berša ginél,
tiro agor džanel.

*Život je obrovský kašpar,
ty opravdový Rome.
Ve dne v noci jsi s ním,
drží tě za ruku
a najednou do tebe kopne,
o kámen sebou praští,
hlavu ti rozbije,
dělá si s tebou co chce,
tvé srdce zraňuje.*

*Život si tvé roky počítá,
ví, kdy bude konec.*

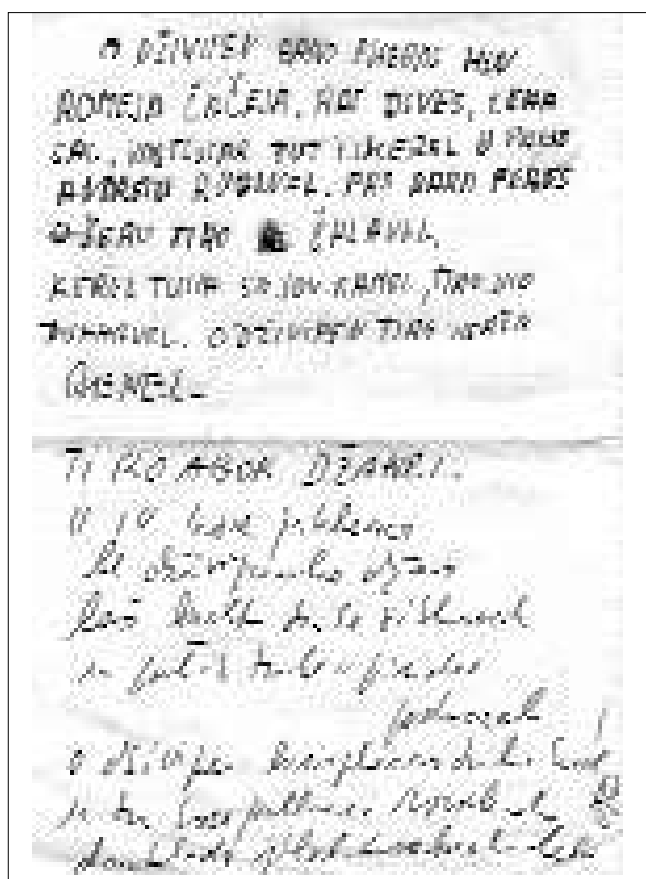
U tu kore jakhenca
le dživipnaha džas,
loš, bacht tuke sikhavel
u pa'is tuke o pindre podmarel.

*Ty se tím životem
poslepu potácíš,
on tě na radost zvyká,
a sotva si zvykneš – podrazí ti nohy.*

O dživipen baro pheras tuha kerel,
u tu korindos, rovinbaha,
dukhade jileha,
diline asabnaha
leha džas.

*Život si z tebe dělá kašpara,
a ty poslepu s pláčem,
se srdcem bolavým,
se smíchem udiveným
jím procházíš.*

Překlad Pavel Kubaník

Hana sur la route des Roms l'eau bout dans la tasse...dedans, un simple fil chauffant. Hana attend, tout en mangeant quelques cornichons...c'est le matin, il est tôt. On est à Poprad.

Des photos, des papiers, des dictionnaires, des voix enregistrées...et au milieu de tout cela, des histoires, des histoires de Roms, ceux de Prague, ceux de Slovaquie de l'est, celle aussi de ce vieux voisin étrange... on est à Prague, chez elle.

Hana passe et repasse, les yeux fermés, en pijama. Elle dort... debout. Dans la petite pièce, elle marche, somnambule. C'était à Prechov, il y a quelques années.

Des images me viennent, nombreuses, alors qu'elle vient de nous quitter.

Simplicité, curiosité, joie de vivre, patience, générosité... Hana c'était un peu tout cela à la fois. Au centre de tout: les Roms, sa famille.

Il y a 13 ans, en 1991, j'ai rencontré Hana. Il y a 13 ans, j'ai connu Edita. Edita est partie la première avec son éclat de rire, son énergie, sa chaleur humaine. Hana nous quitte aujourd'hui... avec leur départ quelquechose s'en va... tout un chemin parcouru ensemble, sur la route des Roms, parsemé de paramisis et histoires de mulé.

Mais quelquechose reste: tous les amis communs croisés dans les villages, deux films, et la transmission de leur amour pour la culture et la langue rom.

De Hana je pourrais encore dire que j'admirais son envie insatiable d'apprendre toujours et encore, et son souci du mot exact. J'aimais l'entendre rire avec les Roms. Hana je l'ai vu rire, je l'ai vu pleurer aussi. Sensible, fragile, mais forte aussi, persévérante...jusqu'au bout elle aura poursuivi son combat contre les discriminations, en transmettant la langue de ceux qu'elle aimait.

Hana on avait du mal à lui donner un âge; elle avait en elle quelque chose d'enfant, une certaine naïveté... et en même temps un immense savoir.

Hana et Edita sont parties rejoindre les milliers de mulé, ces mulé dont les histoires les suivaient partout. Au détour d'un chemin, au milieu d'une forêt, dans un cimetière, auprès d'un feu, peut-être un jour, elles m'apparateront, et alors à mon tour je pourrais raconter cette histoire aux Roms qu'elles connaissaient, aux Roms que j'ai rencontrés.

Elles m'ont ouvert une route, je compte la poursuivre...
Il ne me reste plus qu'à leur souhaiter un bon voyage dans cet étonnant et intrigant monde des mulé...djan devleha!

Milena Bochet

Filmová dokumentaristka z Belgie Milena Bochet natočila dva filmy v romských osadách Žehra (Gejza, 1993) a Hermanovce (Vozar, 2000). Při prvním filmu spolupracovaly jako odborné poradkyně Hanka Šebková a Edita Žlnayová. Při druhém filmu už jen Hanka.

| Vozár s Vozaraňou z osady v Hermanovicích.
Foto z knihy H. Šebkové: Bacht the balvaj pheňa hin |

Lorsque je feuillète ce si beau livre *Bacht the balvaj pheňa* dont nous n'avons pas eu le temps d'achever la traduction en français, j'ai le cœur qui se serre:

- car ce livre comporte, au travers des mots et des photos, une émotion si pure.
- car il est le reflet d'une rencontre hautement humaine entre une femme et tout un peuple.
- car il symbolise un parcours riche et intense et pourtant abruptement écourté.

Par ses photos et par ses mots, Hana a tenté d'initier tout celui qui le souhaitait au peuple Rom. Elle a œuvré pour qu'un peu plus de considération soit faite à leur culture, à leur richesse. Militante discrète, elle a contribué, d'abord par sa passion mais aussi et surtout par son travail, à ce que la langue rom gagne ses lettres de noblesse.

Nous croisons les doigts pour que d'autres, comme elle, et comme Edita Žlnayova, reprennent cette oeuvre de valorisation de la langue et de la culture roms.

Avec ma haute considération, Isabelle Couëdon
(Brest – France)

Wie ich mit Hana zum ersten Mal in Kontakt gekommen bin? Ja, es war im Sommer 2002, ich lebte schon einige Monate in unserer Gemeinschaft in Prag und wollte diese Zeit nützen, Romanes zu lernen. Als Kl. Schwester habe ich einige Jahre mit noch zwei anderen Kl. Schwestern mit Romas in Belgien und Nordfrankreich gelebt. Wir hatten einen Wohnwagen und ein Auto und teilten so das Leben der Romas, meist waren es Kalderaš, die noch reisten. Dort hatte ich schon begonnen, ein wenig ihre Sprache zu lernen, aber da ich gerade auch französisch gelernt hatte und die Romas ja immer auch die Sprache des Landes beherrschen, lernte ich nur wenig – und jede Gruppe hat auch wieder ihren Dialekt.

Dann kam ich in die Slowakei, wo wir in den Sommermonaten in Jarovnice im Romadorf in einer Maringotka lebten. Im Winter 2001 kam ich von Forbach zurück, eine kleine Stadt an der Grenze zu Deutschland, wo ich für zwei Jahre in unserer Gemeinschaft unter den Manuš gelebt hatte.

Durch eine Bekannte, die an der Universität in Prag unterrichtet, kam ich zur Telefonnummer von Hana und im August telefonierte ich mit ihr und erzählte ihr von meinem Wunsch, Romanes zu lernen. Ich dachte damals, nur einige Monate in Prag zu bleiben, aber schließlich ist daraus über ein Jahr geworden. Es war ein aufmerksames und unkompliziertes Gespräch.

Sie sagte mir, dass das Semester erst im Oktober beginnen wird, dass ich aber herzlich eingeladen bin, am Unterricht teilzunehmen. Sie begriff sehr schnell, dass es mir hauptsächlich darum ging, die Sprache zu lernen. Sie gab mir die Telefonnummer von Peter Wagner, er sei aus Deutschland wie ich, spreche gut Romanes und sei vielleicht bereit, mir in den Sommermonaten zu helfen. Und so war es auch, er war sofort bereit, mich zu treffen und mir ein wenig Romanes beizubringen. Dank der Romas kommen so Verbindungen unter Menschen zustande. Ein großes Geschenk für mich.

Von Milena Hübschmannová hatte ich schon viel gehört und gelesen und war so gespannt auf eine Begegnung mit ihr und auch mit Hana. So besuchte ich ab Oktober für zwei Semester die Universität in Prag. Ein wenig hatte ich Bedenken, ob dies nicht eher eine wis-

| Malá sestra Ježíšova Brigitte.
Foto Katarína Poláková |

senschaftliche Welt ist, wo Nicht-Romas über Leben und Kultur der Romas unterrichten. Aber sehr schnell begriff ich, dass Hana und Milena Freunde der Romas sind. Ihr Respekt, Achtung und Liebe zu den Romas haben mich immer wieder erstaunt, weil dies selbst in kirchlichen Kreisen nicht selbstverständlich ist. Und diese gemeinsame Liebe zu den Romas hat uns verbunden.

Unter Romas ist es so wichtig *save jileha avel*, mit welchem Herzen man kommt. Unser Leben als Kleine Schwester unter den Romas ist ein Leben der Freundschaft, als Gebende und Empfangende. Wir wollen nicht erziehen, „belehren“ in dem Sinn, dass wir besser wissen, was der andere zu tun und

zu lassen hat, sondern unser Leben soll Zeugnis geben von Gottes Liebe zu jedem Menschen. Und wie sehr bin ich dabei die Beschenkte, sowohl in den alltäglichen Beziehungen, als auch durch den Glauben der Roma. Die lebendige Beziehung der Roma zu Gott, der da ist in jeder Situation, hat mein Herz geöffnet zu einer liebenden, vertrauenden Beziehung zu Gott und den Menschen.

So besuchte ich drei Mal in der Woche die Vorlesungen von Hana und Milena, wobei es mir hauptsächlich um die Sprache ging. Es kam mehrmals vor, dass Hana mich angerufen hat, um zu sagen, dass am folgenden Tag nicht der Sprachunterricht sein wird, sondern ein Referat. Sie hatte verstanden, um was es mir ging. Dafür bin ich ihr sehr dankbar, denn ich kam immer von der Putzarbeit in die Fakultät.

Hana hat mich auch zu sich eingeladen und zweimal war ich bei ihr zu Besuch gewesen. Es waren immer sehr schöne Begegnungen, wo ich ihre Offenheit zu anderen Völkern entdeckte und ihre große Gastfreundschaft. Ihre Bilder, die ihre Wohnung schmückten, und auch ihr Bildband *Bacht the balvaj pheňa hin*, den sie mir im Januar mit einer Widmung schickte, zeigen ihre Liebe zum Menschen. Sie hatte eine außergewöhnliche Achtsamkeit für alles, was das Leben betraf. Sie konnte den menschlichen Reichtum der Roma wahrnehmen und durch ihre Bilder ans Tageslicht bringen. Unter diesem achtsamen und liebevollen Blick können Menschen sich wieder aufrichten, weil sie angesehen werden, Ansehen bekommen. Sie ist nicht bei etwas Äußerlichem stehen geblieben, sondern hat von innen her gesehen, das Leben entgegengenommen. Ist sie da nicht den Romas sehr ähnlich? Oder ist ihr das nicht von den Romas geschenkt worden?

Seit Oktober 2003 bin ich wieder in Bratislava zurück. Als ich ihr sagte, dass ich nun kaum mehr Zeit für Romanes habe, tröstete sie mich: „Wenn Sie unter ihnen leben werden, dann kommt das schon, dann lernen Sie.“

Im Februar 2004 war ich für eine Woche auf Besuch in unserer Gemeinschaft in Dčín gewesen. Da habe ich das letzte Mal mit Hana telefoniert. Ich habe in Dčín durch die Presse von den Reformen und Unruhen in der Ostslowakei gehört. Und diese schmerzliche Situation bedrückte und beunruhigte mich sehr. An all unsere Freunde in Jarovnice zu denken, ihre Situation zu kennen und zu wissen, was diese Reformen für viele Familien bedeuten, war mir ein großer Schmerz. Nicht nur, dass ihnen das Geld zum Leben nicht reicht, sondern auch, dass sich der Graben zwischen Roma und nicht-Roma nur vergrößern wird. Macht und Gewalt ist nie ein Weg zum Frieden.

So suchte ich ein offenes Ohr und Herz und telefonierte Hana. Ich fragte sie, was sie zu den Unruhen meinte. Sie antwortete, dass sie natürlich das Plündern nicht gutheißen kann, aber dass die Roma gezeigt haben, dass sie existieren und eine Stimme haben, und es wird einen Weg geben. Ja, sagte ich, die Roma besitzen eine Lebenskraft und werden auch diese Situation überwinden, mit Gottes Hilfe und der Nähe und Hilfe von Freunden. Ihre Zuversicht gab mir neue Hoffnung.

Ich fragte sie auch nach ihrer Gesundheit und ob sie noch unterrichtet. Sie antwortete ganz ruhig, es geht soweit gut, alles ist in Gottes Händen und auch, dass sie unterrichtet.

Ich wusste nicht, dass es ihr schon sehr schlecht geht. Ich denke, sie ging bewusst dem Tode entgegen, und am Karfreitag ist sie von uns gegangen. Wir haben wohl noch viel von ihr zu entdecken, was dieses so diskrete, zurückhaltende, „gewöhnliche“ Leben beseelt hat.

Hana hatte ein friedvolles Herz. Mögen unsere Herzen in Frieden sein. So wird auch mehr Frieden auf Erden sein.

*Kleine Schwester Brigitte – Katrin von Jesus
Bratislava, 13.5.2004*

| Adam Bartosz.
Foto Antonín Hübschmann |

To było w Ostii pod Rzymem. Wrzesień 1991 roku. Na zaproszenie redakcji Studii Zingari zjechali się Romowie i romolodzy, by wziąć udział w konferencji *East Facing West* zorganizowanej z okazji 20-lecia IRU, 25-lecia Lacio Drom i 26-lecia pierwszego spotkania Romów w Papieżem Pawłem IV.

Z Czechosłowacji przyjechała kilkusobowa grupa osób, z liderkami romologii: Mileną i Evą. Towarzyszyły im młode dziewczyny, może jeszcze studentki Mileny, którymi ona tak bardzo się chwaliła. Najmłodsza, nieśmiała była Hanka. Spotykałem ją później kilka razy, była u mnie zobaczyć stała wystawę romską w Tarnowie. Kiedy usłyszałem o Jej śmierci, przeszukałem swoje fotograficzne archiwum i odnalazłem to, które zrobiłem w dniu poznania. Jest młoda, radosna, szczęśliwa, że ma okazję poznać tych nowych, wspaniałych przyjaciół.

Adam Bartosz

| Na mezinárodní konferenci v Ostii (Itálie) 1991. |
Zleva: Emil Ščuka, Edita Žlnayová, Hana Šebková. |
Foto Adam Bartosz |

| Vojta Fabián | Foto Mozes Heinschink |

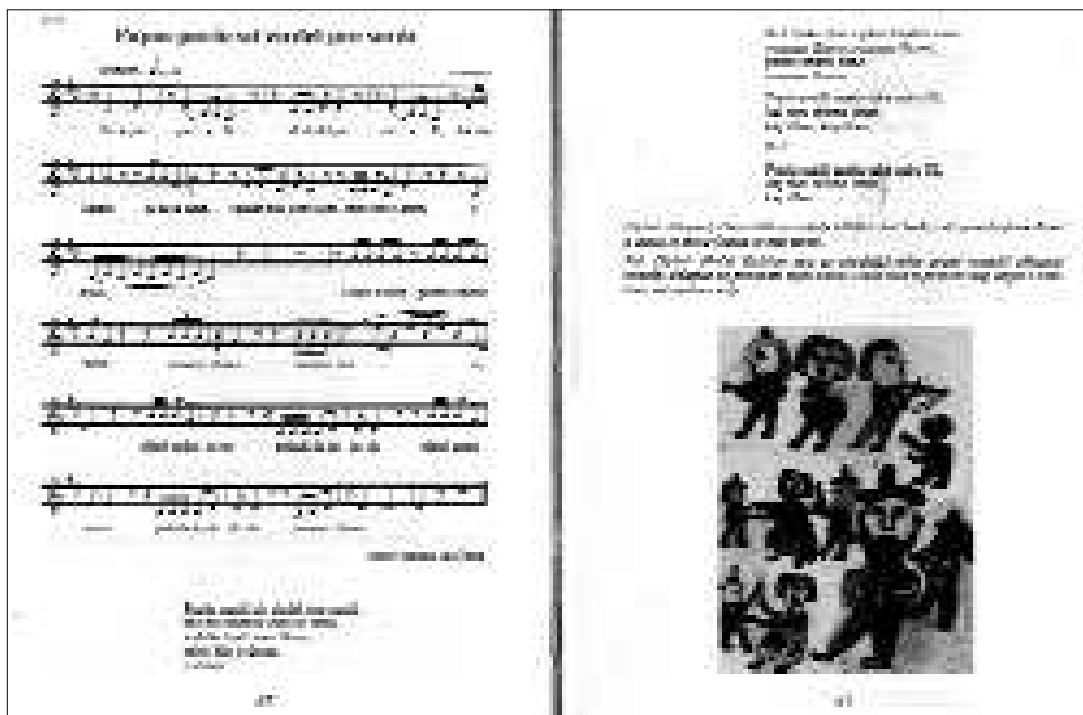
Phares mange, hoj adaj amenca na gilaves, na asas, na des duma pal o federiko le Romengero, so hin te avel. Tiro than pal o skamind hin čučo, aľe šaj tuke solacharav, hoj tiro than andre miro jilo šoha čučo n'avela.

No šun akan, kala sa gila, so me gilavav the bašavav, hin vaš tuke.

Vojta Fabián – Marcel

Hanka velice obdivovala Vojtu Fabiána, syna spisovatelky Tery Fabiánové. Vojta po své mamince zdědil literární talent a také talent hudební. Zpívá, hraje na kytaru, skládá si sám texty v romštině i v češtině. Hanka se mu chystala udělat portrét v Romano džaniben, natočit s ním rozhovor o jeho dobrodružném životě (v jedenácti letech se Vojta například vplížil do letadla – chtěl letět do Afriky – letadlo ho ovšem omylem zaneslo do Moskvy). Bohužel k Hančinu rozhovoru s Vojtou už nedošlo. Vojta měl Hanku také rád a nesmírně si vážil její práce pro Romy.

A tak odpoledne, kdy jsme se sešli u společného stolu s našimi přáteli z Rakouska (o Mozesu Heinschinkovi mluví ve své vzpomínce na Hanku i její maminka), hrál a zpíval Vojta i pro tu, kterou na jedné prázdné židli nebylo vidět, pro Hanku. Pro ni tu byl i talířek s jídlem, jak bývá zvykem o Vánocích nebo při jakékoli hostině: aby se dalo najevo tomu, kdo s námi už není ve své fyzické podobě, že je s námi.

| Papin parňi sit cirdel pre sarňi, hudba i text: Vojtěch Fabián.
M. Hübschmannová, Z. Jurková: Romane gila. Zpěvník romských písní. Fortuna, Praha 1999 |

Z písniček, které Vojta zpíval a Mozes nahrával, vybíráme alespoň čtyři ukázky. Z tradičních jedno halgato a jeden čardáš, pak jednu Vojtovu ranou skladbu a jednu písničku, která by se Hance určitě líbila – písničku v argotu kolotočářů. Notový záznam všech tří písní pořídila Christiane Juhasz-Fennesz.

Odoj tele o Roma bašaven,
mri piraňi mulatinel.
Te me oda džandomahi
mre jileske pharo n'ovlahi.
Odoj tele o Roma bašaven,
mri piraňi mulatinel.

*Tam dole Romové hrajou,
má milá se s nima baví.
Kdybych to byl věděl,
nebylo by mi těžko u srdce.
Tam dole Romové hrajou,
má milá se s nima baví.*

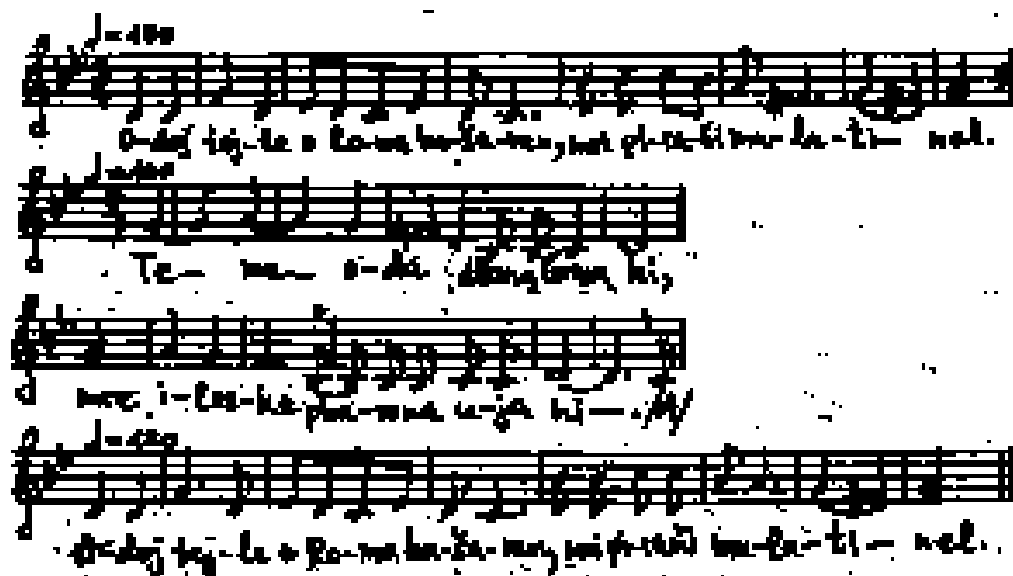
Pre khangeri dešuduj čalavel,
mro pirano khere n'avel.

*Na kostele bije dvanáct,
můj milý se nevrací domů.*

te me lestar džandomahi,
mre mileske pharo n'ovahi,
Pre khangeri dešuduj čalavel,
mro pirano khere n'avel.

*Kdybych o něm věděla,
nebylo by mi těžko u srdce.
Na kostele bije dvanáct,
můj milý se nevrací domů.*

Písničku zpívá Vojta v tzv. „maďarské romštině“.

Čávata džav te suvel,
dadoro tachtí mangel,
ve vírtě džanelej chrapouni¹
na jeho klabí janovky

*Dětičky, jděte už spát,
tatiček váš jde žebrot,
v hospodě čekají lidičky
na jeho krásný písničky.*

Čávata doma ludrujou,
džukla si přitom chálujou,
až přitachtí váš dadoro,
přitrádelí na mároro.

*Děti doma vyvádějí
a přitom psa pojídají,
až přijde váš tatiček,
přinese na chlebíček.*

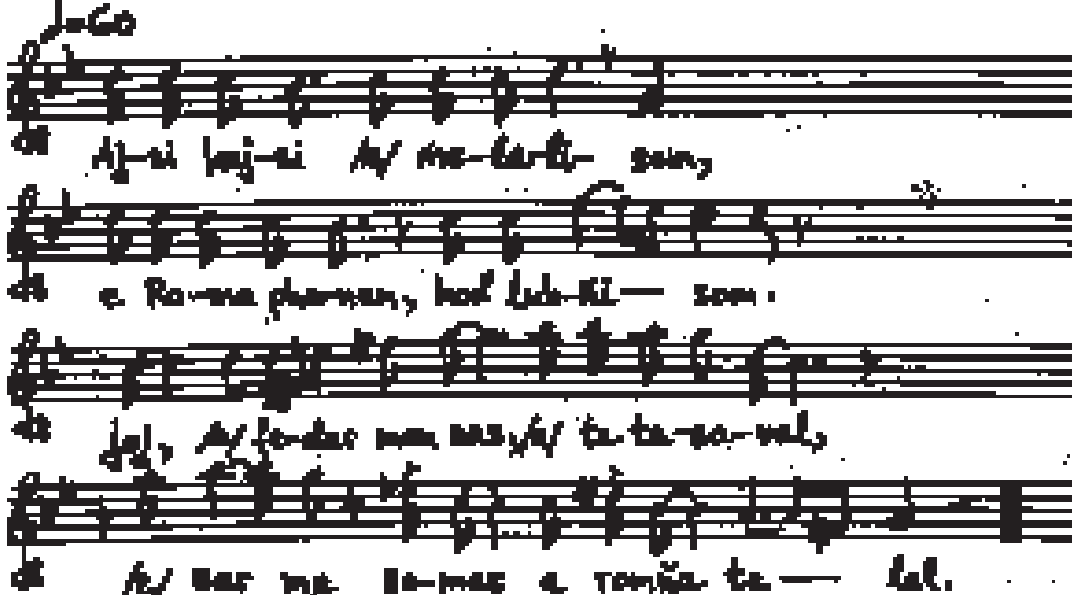
¹ chrapoun – každý, kdo není kolotočář

 26-va-ta dā-te si-vel. de-de-no looti vengol

 ne vū-tā dā-re dā dā-re si- ne p-to kō-kē ja-nō-ko.

 dāu-kāsi pī-tōm dā dā-jō 3) pī-pō-de-ki ne nā-p-to

 A-j-i loj-i A/ me-lā-ti-son,

 e Ro-ma phan-ni, hōt lā-kī-son.

 loj, A/ fō-das nōn nāz, h/ tē-tā-sa-vel,

 h/ nāf nā hā-mas e tōmā-tā-lā.

| Kája Kisfaludy |

Byt v Cimburkově 23 utichl. Telefon, co léta zvonil do pozdních nočních hodin, mlčí. Jen sem tam někdo omylem zanechá na záznamníku vzkaz. Na zvonek u dveří většinou sáhne jen soused Švanyga, když potřebuje uvařit svoje obvyklé kafe, ale už k němu nedostane sušenky, které zbyly po studentech. Na stolečku pod kuchyňským oknem není pro nikoho prostřeno, na pavlači nezní řecká hudba, při které se po večerech vzpomínalo a plánovala se další dovolená, už se zde nezrodí nový nápad do Džanibenu, noční ticho nebude přerušovat klepání do klávesnice a já už nikdy neřeknu: „*Hanko, už toho nechěj! Pojd' spát! Zítřej je taky den...*“ Život už nikdy nebude jako dřív! Ale on nebyl jako dřív ani v okamžiku, kdy jsme se potkaly.

Živě si pamatuju na den, kdy jsem začátkem roku 92 poprvé zavítala do „Cimburačky“. Přišla jsem na návštěvu k Editě, kterou jsem po dlouhých letech

marného hledání dílem jakési *náhody* znovu objevila. V roce 1969 jsme spolu v Žilině chodily na francouzštinu. Upoutala mě, jako ostatně každého, svým osobitým šarmem, smyslem pro humor a mimořádným intelektem. Pamatuju si, jak jsme si o ní všichni na začátku mysleli, že je Cikánka a vůbec mě nepřekvapilo, že se už tenkrát chtěla učit „cigánsky“, jak se v té době běžně říkalo.

Pak se naše cesty rozešly. Ona šla studovat do Prahy, já zůstala na Slovensku a mnoho let jsme o sobě nic nevěděly. V roce 1981 jsem se jakýmsi zvláštním řízením osudu rozhodla přestěhovat do Prahy a *náhoda* mne zavála na mezinárodní telefonní ústřednu na Žižkově. Inspirována telefonním světem jsem tehdy rozpoutala téměř celostátní pátrání po Editě... Marně.

| Edita Žlnayová |

Život šel dál, pomalu jsem se v Praze zabydlela a přišel rok 89. Po revoluci bylo v televizi hodně debat na různá témata a jednou z nich byl i „Respekt klub“. Dívala jsem se na ten pořad jedním okem. Byl o lidské identitě. Četla jsem jméno jedné diskutérky na obrazovce: Edita Žlnayová. Nemohla jsem uvěřit svým očím! Našla jsem ji! Konečně! Podívala jsem se do telefonního seznamu. Byla tam! Zavolala jsem jí a přišla jsem na první návštěvu. Zjistily

jsme, že jsme se plných deset let pohybovaly kousek od sebe, různě jsme se mýjely jen o ten pověstný vlásek. Ale zřejmě nikdy nenastal ten pravý okamžik, abychom se potkaly.

Když jsme si všechno stihly v kostce povyprávět, Edita mne na chvíli nechala v bytě samotnou. Najednou jsem uslyšela tiché kroky. Šla jsem se podívat, kdo to je, a vtom do otevřených dveří opatrně vkročila malá, křehká postava. Nevím, proč se mi ten moment vryl tak hluboko do paměti. Do detailů bych popsala, co měla oblečené, dívaly jsme se na sebe trochu překvapeně. Měla jsem pocit, že ji odněkud znám, až jsem měla chuť se zeptat: „Ty jsi tady?“ Přitom jsem si byla jista, že ji vidím poprvé v životě. Naše váhání ukončila Edita a představila nás s Hankou.

Do života Edity a Hanky jsem doslova vpadla v době, kdy jejich kalendář návštěv, cestování, různých pracovních a soukromých činností byl snad na několik let dopředu rozplánován. Žily „na volné noze“ a obě patřily do skupiny lidí, kteří si přejí, aby se den mohl aspoň občas prodloužit přes 24 hodin. Frekvence mých návštěv pozvolna stoupala a brzy jsem zjistila, že nejen já, ale všichni jejich přátelé a známí považují posezení u jejich stolu za zvláštní dar. Jako mušky kolem světla se každý rád vyhříval v jejich blízkosti. V tom prostředí vřelosti a optimizmu, kde obě sršely nápady a humorem, jsme sbírali dojmy na celý život. Společné historky si Hanka s Editou rozdělily, která řekne kterou, aby se nepředháněly. Uměly je podat v neopakovatelné podobě, s patřičnou dramatizací a hereckým talentem. Při poslechu vyprávění z mnoha dobrodružných cest pak nejeden posluchač musel mít pocit, že s oblibou „tancují na kraji propasti“. Taký jsem jezdila po světě, ale po úplně jiných stezkách. Už jsme se těšily, kdy se zase sejdeme a budeme si vyprávět zážitky a najednou... – jako nůž do srdce mne zasáhl ten ranní telefonát před sedmi lety – Edita umřela.

Drahá Hanko!

prožívala jsi nevýslovnou bolest a já jsem se ze všech sil snažila sdílet ji s Tebou. Ztráta Edity byla nesmírná pro všechny a pro Tebe nejvíc, profesně i lidsky, a vím, že ses s ní nemohla nikdy úplně vyrovnat. Rány na duši čas zahojí, ale jizvy zůstanou navždy. Přesto jsi dokázala naplno žít a rozdávat kolem sebe radost. Pokračovaly jsme společně v objevování dalek a prožily jsme spolu mnoho nádherných chvil. Jen se mi tam pořád ukrádal jakýsi nejasný pocit ohrožení. Při riskantnějších výpravách jsem se Tě, někdy i zbytečně, snažila krotit. Často jsem Tě nabádala, abys myslela víc na sebe, na své zdraví a dopřála si trochu odpočinku. Ty jsi však chtěla všechno stihnout a pracovat za dva. V Tvé profesi jsem Ti, bohužel, neuměla pomoci. Měly jsme spousty plánů cestovních i pracovních. Pak jsme si říkaly, že se na stará kolena přestěhujeme do Tanvaldu, se světem budeme komunikovat přes internet a jen čas od času se vrátíme do Prahy. Ty se budeš dále věnovat své lingvistice, já budu překládat a konečně splním i Tvé přání a začnu Tě učit maďarsky.

Před Vánocemi roku 2002 ses svěřila, že tě znepokojují určité zdravotní problémy a dala sis závazek, že hned po Novém roce půjdeš na vyšetření. Seděla jsem v čekárně a doufala, že všechno dobře dopadne. Místo Tebe však první vyšla paní doktorka a zamířila přímo ke mně. Při zprávě o vážnosti Tvého stavu jsem zavravorala. Posadila mě ve své ordinaci, abych se uklidnila a hlavně na sobě nedala nic znát. Nemusela jsem se však dlouho přetvařovat. Věrna své povaze, chtěla jsi hned všechno vědět a otevřela jsi obálku se zprávou. Přijala jsi ji klidně, s pokorou a statečností sobě vlastní. Jen ses bála, jak to říct rodičům. Věděly jsme, že nezbývá nic než bojovat. A Ty jsi byla, jak jsem se dozvěděla od Tvých rodičů, houževnatým bojovníkem už odmala.

Byl to běh na dlouhé trati, namáhavý a vysilující. Podepírala jsem Tě, když jsem viděla, že už nemůžeš. Byly však chvíle, kdy mi také docházely síly. Ty jsi mě však podržela a běžely jsme dál. Tvá statečnost byla ohromující! Když už jsi téměř nemohla chodit, jezdila jsi na fakultu taxíkem. Věděla jsem, jak je to pro Tebe důležité, tak jsem jezdila s Tebou, abych Tě doprovodila na tom kousku v Celetné, kam nebyl vjezd povolen. Svým studentům romštiny jsi určitě dokázala předat mnoho, ale dovol mi, abych jim prozradila Tvé přání, které jsi přede mnou jednou vyslovila:

„Bože, kdybych mohla ještě aspoň pět let žít! Tak ráda bych dovedla ty své studenty do konce! Mám z nich takovou radost! Tak ráda bych viděla, kam to dotáhli...“

| Z archivu A. Bartosze |

Žila jsi naplno i v posledních stádiích nemoci. Žádná návštěva neodešla s prázdnou. I v těch nejtěžších chvílích jsi dokázala každého obdarovat svým úsměvem. Schovala jsi bolest na později, kdy jsme zůstaly samy. Byla jsi smířená s osudem, a když Tě přece jen přemohla chvilková slabost, nebylo to kvůli sobě, ale kvůli nám, Tvým nejbližším.

V těch dnech, kdy se Tvůj stav náhle zhoršil, střídali jsme se u Tvé postele s rodiči a nejbližšími přáteli.

Jednou odpoledne, když jsem se vracela z práce, mi řekli, že jen spíš a celý den jsi se neprobírala. Vešla jsem potichu do pokoje a přistoupila blíž. Vtom jsi otevřela oči, s nevýslovně šťastným úsměvem jsi mě objala kolem krku a řekla: „*Život je tak krásný!*“ Nemohla jsem zadržet slzy, ale Ty jsi je naštěstí nevnímala. Tvoje oči se dívaly jinam...

O několik dní později, kdy se Ti na tváři vyhladily všechny vrásky a rozhostil se hluboký mír, nezměrná bolest se ve mně mísila s něčím dosud nepoznaným, s povznášejícím pocitem lásky a vlídnosti, jasem, který nelze s ničím porovnat... Věřím, že jsi viděla ŽIVOT, který je jeden a pojímá v sobě všechny životy a dimenze, pozemské i nadpozemské.

Jsem jen člověk a prožívám tyto dny v bolesti a žalu. Chci je prožít poctivě, tak, jak jsi mě svým příkladem naučila Ty před sedmi lety. Tvou ztrátu mi dokáže mírnit jen víra, že jste opět spolu s Editou a připravujete nebeský Džaniben. V místě, kam jsem v roce 92 přišla na první návštěvu, jsou zhuštěny prožitky intenzivní radosti i nejhlubší bolesti. Ten vzácný dar, že jsem Tebe a Editu mohla poznat, je však ve mně a nosím ho všude s sebou. Zůstalo s námi všechno, co je nesmrtelné. Až mě ŽIVOT jednoho dne také povolá, už se nebudu bát, že půjdu do neznáma, a už to nebude *náhoda*, která nám zařídí setkání. A tenkrát, byly to opravdu náhody... ?

V Tibetské knize o životě a smrti jsem si nedávno přečetla větu: „Cokoli jsme dokázali se svými životy, činí z nás to, co jsme, když umíráme.“ A Ty, malá, křehká Hanko, Ty jsi nám postavila laťku hodně vysoko!

Kája Kisfaludy

Kája Kisfaludy
Cesta do Afriky
(Úryvek)

Nejvzdálenější a nejexotičtější zemí, kterou jsme spolu s Hankou navštívily, bylo africké Mali. Po pohodové návštěvě Maďarska to byla teprve naše druhá společná cesta. Dovolenu jsme si naplánovaly na dobu, kdy už bude po monsunových deštích a teplota tam údajně klesá na pro nás snesitelnou úroveň. Afrika je však Afrika a v každém případě jsme očekávaly větší zátěž než při cestování kamkoli na jih Evropy. Proč jsme si vybraly právě Mali, bylo jednoduché. Máme kamarádku Jáju,¹ která jela navštívit svoji rodinu a pozvala nás, ať jedeme s ní. Hanka si takovou zátěžovou dovolenou přála, plánovaly ji totiž spolu s Editou. Ale k uskutečnění nedošlo. Edita v lednu zemřela. Rozhodla jsem se, že nenechám Hanku samotnou.

Naše knižní poznatky o Mali slibovaly, že Hanka se tam bude cítit jako „ryba ve vodě“, kdežto pro mne, člověka rozmazleného civilizací, to bude trochu křest ohněm. Bylo těžké si předem vytvořit představu. Hanka se těšila, že je to turisty neobjevená krajina, kde budeme bydlet mezi obyčejnými lidmi a ne v nějakém hotelu. Stydím se, ale já v té době bývala spíš tím hotelovým typem.

Před odletem na africký kontinent nás ukolébával příjemný desetidenní pobyt v Paříži. Čekaly jsme na vyřízení víza a na Jáju. „Demokratičtí“ Francouzi občanům Mali v té době totiž nedovolili trávit na území Francie víc než 24 hodin, a tak za námi z Prahy mohla přijet až poslední den. Bylo září, babí léto v Paříži ukazovalo, co umí, a Hanka si mě dobírala: „*Připrav se, neschovávej se do stínu, bude hůř!*“

Přišel den očekávaného odletu. Už na letišti Charles-de-Gaulle jsme se začaly cítit tak trochu jako v Africe. Bylo teplo a všude kolem bronzově tmavé postavy v pestrobarevném oblečení. Hanka byla v euforii. Ta ji neopustila ani ve chvíli, kdy nás při odbavování těhotná Afričanka požádala, zda bychom jí nevzaly dvě velké papírové krabice s hračkami. Psal se rok 1997, ohrožení z teroristických útoků ještě nebylo tak pod kůží, ale bezpečnostní předpisy na

1 Jája je počestěný tvar bambarského jména Ye. Její příjmení Traoré má dva významy, „válečník“ a v mírových dobách „zemědělec“, což je příznačné určitě nejen v afrických podmínkách.

| Hanka mezi kamarády z Bamaku, foto K. Kisfaludy |

letišťích platily i tehdy, tak jsem byla samozřejmě kategoricky proti. Ne tak Hanka s Jájou! Začaly mne přesvědčovat, že ta chudák ženská přece nebude v tomhle stavu pašovat drogy. Říká, že tam má hračky? Tak tam má hračky a hotovo! Krabice jely s námi. A já půlku letu s holkama nepromluvila.

Po asi pětihodinové cestě jsme konečně šťastně přistáli v Bamaku. Na prvním schodě jsme zalapaly po dechu. Venku bylo „příjemných“

26 stupňů a asi devadesáti procentní vlhkost. A to bylo půl čtvrté ráno! Měla jsem chuť se otočit a vrátit se pro kyslíkovou masku. Viděla jsem, že Hanka je na tom stejně, tak jsem se zastyděla. Paní z Čech, která byla vdaná za Malijce, nám ještě v Paříži slibovala, že si za dva dny každý zvykne, tak to musíme nějak vydržet. Vtěsnali jsme se do příletové haly. Hance se vrátil její typický sarkastický humor, když přirovnala celou letištní budovu k nádraží v Benešově.

Proběhla pasová kontrola a čekali jsme na zavazadla. Když jsem spatřila jeden z našich kufrů, ulevilo se mi. S napětím jsem sledovala, kdy se objeví „naše“ krabice, a hlavně kdo se pro ně přihlásí. Ta těhotná paní v Paříži totiž řekla, že si je přijde vyzvednout nějaký příbuzný. Příbuzný se ale neobjevil. Jak se však ukázalo, ani nebylo třeba. Když už si skoro všichni rozebrali svá zavazadla, opatrně jsme se zeptaly, zda tam za plentou něco přece jen nezbylo. Chyběl nám totiž kufr, který putoval s krabicemi. Ani kufr, ani krabice, ani příbuzný. Úředník se podrbal na hlavě a začal sepisovat jakýsi protokol. Smůla byla v tom, že mu necitlivá civilizace podstrčila počítač a on k němu měl velmi opatrný vztah. Hanka byla ve svém živlu. Byla si totiž naprosto jistá, že všechno dobře dopadne. Nedopadlo. Nebo dopadlo? Těžko říct – ale to až na konec.

Nasedli jsme do auta. Ajša, jedna ze sester Jáji, řídila a divila se, jak může to vlahé, třicetistupňové ráno ty bělochy tak vyřídít! Opět jsme lapaly po dechu. Lépe řečeno já, protože Hanka se mezitím aklimatizovala. Cestu z letiště lemovaly na sebe nalepené, neuměle vyvedené chatrče z rozmanitého materiálu. Hanka ožívala ještě víc. Měla dojem, že to prostředí důvěrně zná, nápadně totiž připomínalo „cikánské osady“ na Slovensku.

Konečně jsme dorazily do čtvrti Lafiabougou k domu, který se na tři týdny měl stát naším domovem. Byly jsme příjemně překvapené. Jednoduché obydlí, všude kachlíky, na nich na zemi místo postelí jen položené matrace a nad nimi neodmyslitelné moskytiéry. Jediným kusem nábytku byl stojanový věšák a obří ventilátor u stropu. Největší radost však udělala sprcha, u které sice chybělo kolečko na teplou vodu, ale brzy jsme zjistily, že by bylo na nic. Když jsme totiž otočily kolečkem na studenou, musely jsme chvíli vyčkat, aby nás první proud přirozeně ohřáté vody neopařil. Dům lemovala terasa s terakotovými balustrádami a s protilehlým domem uzavírala malebný dvoreček s mladým mangovníkem uprostřed. Nad ním na obloze s neskutečnou jasností právě zářil Orion a těch hvězd kolem! To bylo tedy přivítání!

Najednou jsme z poměrně velké dálky uslyšely zahřmění a jeden kompaktní černý mrak se rychlostí šípů řítil přímo na náš dům a tam se doslova rozsypal. Zažily jsme první nefalšovaný africký liják. Jak když vylije díž! Potoky žluté vody se během minuty valily po celém dvoře. Bylo šest hodin ráno a nás udivilo, jaká je pořád tma. Asi v půl sedmé se však s neuvěřitelnou rychlostí rozednilo. Naráz! Žádné pozvolné vycházení slunce. Vyhouplo se, jako vystřelené z praku. Pak teprve nastala prádelna! V půlhodinových intervalech jsem se sprchovala, a nebylo to nic platné. Tak jsem odevzdaně seděla na terase a ovívala se typickým africkým vějířem, navlas stejným, jaké jsou vidět na nástěnných malbách v hrobkách starých Egyptanů. Hanka byla v naprosté pohodě, jen občas poznamenala, že je „teploučko“, přičemž se starostí sledovala můj brunátný obličej a uklidňovala mě, že to bude dobrý.

Mezitím na dvoře přibývalo návštěvníků. Přišla se s námi přivítat užší i širší Jájina rodina, přátelé, známí, sousedé. Každý přinesl nějaký dar, většinou jídlo nebo ovoce. Během chvilky jsme toho měly tolik, že bychom tím naplnily spíž. Cítily jsme se trochu trapně a s lítostí jsme vykládaly historku se ztraceným kufrem, ve kterém byla velká část dárků pro naše hostitele. Oni se však smáli a s jistotou tvrdili, že se kufr najde. Scenérie prvního dne se pak opakovala i v dalších dnech a my jsme nevěděly, jestli máme pořád říkat, že kufr se ještě nenašel. Pak jsme na to přišly. Naše přítomnost byla pro ně po celou dobu skvělou příležitostí k posezení a popovídání pod mangovníkem. Dvůr nebyl nikdy prázdný. Návštěvy přicházely a odcházely, někdy se sešly, jindy se mýjely. Přicházeli jednotlivci i skupinky, muži i ženy. Popovídali si s námi i mezi sebou, nebo si jen tak poseděli a třeba i mlčeli a s moudrým, životaznalým výrazem a stále přítomným lehkým úsměvem se ovívali. Nejstarší sestra Jáji, Charlotte, se svým synkem Flanim přišla každé ráno, byla tam celý den a domů odešla až po západu slunce. Než jsme vstaly, uklidila dvůr, pak učila Hanku vařit africká jídla a neodmyslitelný zelený čaj, který se vařil třikrát spolu s velkým množstvím cukru. Prvé várce se říkalo, že je hořká jako smrt a tradovalo se, že ji smí pít jen muži nebo ti, jejichž rodiče už nežijí. Já jsem to tedy měla dovolené. „Druháku“ se říkalo, že je lahodný jako život a třetí várka sladká jako láska.

| Další malijští přátelé, foto K. Kisfaludy |

V Mali jsou hosté velmi vážení, až intimně uctívání. Patří k tomu i udělování nových *tokó*, čili jmen. My jsme dostaly jména *Sitan* a *Sali*, což v bambarštině² znamená Malá a Velká. Hanka-Sitan byla vždy ta malá, ale jen vzrůstem. Já, Sali byla větší, ale byly se mnou i větší problémy, hlavně na cestách. Hned v prvních dnech mi nějaké jídlo nesedlo, zkrátka můj organizmus bez žlučníku se s tím nevypořádal. Dostala jsem horečky, byla jsem bílá jako stěna a na tři dny jsem byla vyřazená z provozu. Hanka s Jájou se o mne dojemně staraly a nalévaly mě Coca Colou. Třetí den se mi trochu ulevilo a mezitím, co holky odešly nakupovat, jsem si řekla, že musím konečně být něčím užitečná. Tak jsem se rozhodla vydrhnout lednici, kterou nám někdo zrovna ten den půjčil. Byl to sovětsko-ruský výrobek z éry vrcholného socialismu a jak je známo, ty se buď povedly a byly nezničitelné nebo byly rovnou na vyhození. Naše lednice patřila do té první skupiny, a tak pamatovala hodně monsunových dešťů.

Kluci sedící pod mangovníkem uhodli moji skrytou myšlenku, bez optání přerušili bohu-libé lelkování a zatímco jsem šla nabrat vodu, ochotně přenesli lednici ze stínu na sluníčko, zřejmě proto, aby pak rychleji vyschla. Bylo 11 hodin, slunce začalo k zemi vysílat své nejje-dovatější paprsky. Nechtěla jsem jim ale kazit radost, tak jsem se dala do práce. Ze začátku to celkem šlo. Kluci ze stínu s uznáním pozorovali moji pracovitost a spokojeně se ovívali dál. V tu chvíli mi to došlo. Litovala jsem, že není nikdo, kdo by to natočil na kameru. Úvod do děje filmu by začínal asi takto: „*Blíží se právě africké poledne. Vzduch se tetelí, domorodci i zvířa-ta leží polomrtví ve stínu a občas udělají pohyb, aby odehnali dotěrné mouchy. Jen bílí otroci pracu-jí*“. No nebylo by to nádherné? To však nebyl konec. Ve své snaze provést každou práci doko-nale, čímž jsem leckdy otravná i sama sobě, odmontovala jsem jakousi lištu na spodním okraji a v tom okamžiku se z odkrytého prostoru vyvalila celá armáda „rusů“.³ Kolem lednice začal divoký tanec. Snažila jsem se co nejvíc z nich pochyťat a poslat na věčnost, než se rozlezou do

2 Bambarština je jazykem Bambarů, kteří spolu s Fulby a Tuaregy tvoří podstatnou část obyvatelstva Mali.

Kromě svého kmenového jazyka mluví téměř všichni, lépe nebo hůře, i francouzsky.

3 Hmyz z řádu švábů, škodící v domácnostech, zejména na potravinách.

všech stran. A to všechno v té výhni. Opravdu jsem neměla čas podívat se na sebe do zrcadla. Když ale přišly holky a viděla jsem Hančino zděšení, byla jsem si jista, že už nejsem bílá. Opatrně mě posadily do stínu a dávaly mi studené obklady, protože si myslely, že mám amok⁴ kombinovaný s infarktem. Ale dopadlo to dobře. Byla jsem vyléčená a v neposlední řadě jsme měly čistou lednici.

Snad celé Lafiabougou vědělo, že mi ty první dny nebylo moc dobře, a tak když jsme poprvé vyrazily mezi lidi, všichni se usmívali, starostlivě se vyptávali na mé zdraví a upřímně se radovali, že jsem z nejhoršího venku. Byli neobyčejně milí. I děti, které na nás pořád něco pokřikovaly. Přitom se ale smály, takže jsme si říkaly, že to nebude nic špatného. Díky jim se nám podařilo zachytit první bambarské slovo *tubábu*.⁵ Dospělí se styděli, tvářili se trochu provinile a hned své ratolesti napomínali. Údajně to pro jejich uši zní trochu hanlivě, protože tak titulují mezi sebou bělochy. Jája nám s trochou ostychu vysvětlovala, že to má i pokračování *tubábu bilení* a znamená něco jako „červeňáci“, protože všichni bělokožci tam v prvních dnech zčervenalí jako raci. Nám to ale nepřišlo vůbec urážející, naopak, znělo vlídně a lidsky oproti tomu, co je někdy slyšet z naší strany na adresu lidí jiné barvy kůže.

Přes cestu naproti našemu domu se tyčila červená pískovcová skála a nás lákalo se na ni podívat zblízka. Tak jsme vyrazily na první výlet. Vylezly jsme nahoru. Na jedné straně pod námi leželo město Bamako, o kterém Hanka prohlásila, že je to největší romská osada, kterou v životě viděla. Na druhé pak byly malé, roztomilé osadičky jedna za druhou. Vydaly jsme se do první z nich. Barva svěží zeleně tam kontrastovala s cihlově červenou hlínou a postavy v nádherně pestrém oblečení nám připomínaly pohádkovou zemi. Po vyšlapaném chodníku se právě vracela domů rodinka. Kráčeli pomalu, majestátně, vpředu muž s plně naloženým oslíkem, za ním žena s nemluvnětem, šátkem přivázaným na zádech, na hlavě košík plný ovoce. Musely jsme se štípnout. Byl to živý biblický obraz. Když jsme se přiblížily na okraj osady, houf dětí se zarazil, ty větší začaly vykřikovat už nám známé *tubábu*, ale ty malé utíkaly za máminy sukně a příšerně řvaly. Poprvé v životě viděly živé bílé bytosti a tu noc určitě nemohly usnout strachy, dokud jim mámy nevysvětlily, že bílý člověk je taky člověk.

Počasí se nebezpečně ustálilo, už nepřicházel osvobozující déšť. Zjistily jsme ale zajímavou věc. Pokožka na celém těle se nám jaksi změnila na omak, měly jsme ji hebkou jako samet. Co bylo však úplně zvláštní, mohly jsme dýchat mnohem úsporněji, protože jsme dýchaly ce-

4 Tropické šílenství

5 Běloch

| Pletení copánků, foto H. Šebková |

lým povrchem těla. Daly jsme za pravdu Čechoafričance-Afročešce, že si za pár dní i ten nejrozmažlenější běloch zvykne. Když ale zapadlo slunce, nastalo to nejhorší. Horko sálalo ze všech předmětů a místo toho, abychom ze sebe svlékly všechno, co se svléknout dá, musely jsme svá těla od hlavy po paty zahalit a to, co koukalo ven, ošetřit repelentem. Komáři nejsou vůbec dotěrní jako u nás, nejsou ani slyšet. Přiletí tiše, nepozorovaně a není cítit ani

jejich štípnutí. Ale následky mohou zůstat na celý život, pokud máte „štěstí“ na samici typu anofeles, která šíří malárii. Chránily jsme se nejen my, ale i domorodci. Přes den chodili muži oblečení klasicky, v košili a v dlouhých kalhotách, ale nikdy ne v krátkých. Večer si však oblékali svoje krásné, barevné, kolem krku vyšívané hávy sahající až na zem. Byly jsme úplně v jiném světě než je ten náš. Místo pěti „P“ tu vládlo pět „N“: Nikdo, Nikdy, Nikudy, Nikam Nespěchal.

Jednou večer si přišel na dvůr posedět a popovídat mladík jménem Drissa. Ve svém africkém oblečení vypadal vznešeně a v bystrém pohledu a otázkách, které kladl, byla cítit nejen zvědavost, ale i velká úcta k našemu, pro něj tak málo poznanému světu. Byl to takový filozof samouk. Hanka s ním vedla rozhovor o hodnotách obou světů a vyslovovala svůj obdiv k tomu jejich africkému. Pak jsme mu daly dárek, knížku fotografií o Praze s francouzským doprovodným textem. Nechaly jsme ho sedět a číst a odešly s Jájou na návštěvu rodiny. Když jsme se vrátily, Drissa pořád seděl na dvoře. Nevěřicně kroutil hlavou nad fotografií Staroměstského náměstí a nepřestával opakovat: *„Jak jste to dokázali? To je zázrak! Co my tady! Máme jen své bídné chatrče a těch pár moderních krabic, co nám postavili jiní! My jsme nic nevybudovali, nic nedokázali...“* obklopen kamarády dával knížku kolovat, držel ji jako svátost a úzkostlivě dbal, aby ji přebírali spolu s balícím papírem. Oběma nám vyhrkly slzy dojetí. Milý Drisso, ani nevíš, ale v tu chvíli bledly závisť všechny nádherné paláce světa, protože jsi pro nás právě vystavěl ten nejhezčí, z čiré lidské úcty a lásky. Najednou jsme byli jeden svět.

Malijci se nám zdaleka nejevili odříznutí od světa. Třeba ženy seděly na zápraží, míchaly v kalebase⁶ k večeři kuskus⁷ a dívaly se přitom na televizi položenou jen tak, na holé zemi.

Děti si hrály, muži seděli opodál, pozorovali cvrkot a kolemjdoucí se zastavovali na kus řeči. Nejsou uzavření ve svých domovech. Všechno se děje venku. Dostávají se k nim zprávy i filmy, bohužel včetně „hamburgerové kultury“ a ság texaských miliardářů. Ale dokáží si udržet správný odstup a vyberou si ze všeho to, co odpovídá jejich životní filozofii. Jsou převážně muslimy, ale jejich ženy chodí v pestrém oblečení s odhalenými rameny a v některých osadách jsme viděly i ženy odhalené od pasu nahoru. Nedělaly jsme si iluze o nějaké rovnoprávnosti pohlaví, ale ti lidé jsou skromní, za ničím se nehoní, žijí pokorně a mnohem klidněji než my v naší rozvinuté civilizaci. Při každém setkání z nich číselá pohoda. Dávali najevo, jak moc si váží toho, že se zajímáme o jejich kulturu a způsob života, a díky Hanče se té úcty dostalo i mně.

| Foto K. Kisfaludy |

Jezdily jsme do centra Bamaka k tržišti Artisana městskou dopravou, která byla zážitkem sama o sobě. Zelené mikrobusey *duru-duru-ni* byly bez oken a dveří – k čemu taky – místo sedadel měly jen kolem dokola dřevěné lavice. Křížovaly město sem a tam a zastavovaly, kde někdo zakřičel nebo zvenčí zamával. Když se nám zdálo, že se na lavice už nevejde ani myš, natož korpulentní paní, průvodčí-výběřčí zavelel, všichni se poslušně posunuli a vedle té paní se vešlo ještě dítě. Ze začátku jsem měla fobii z blízkého doteku opocených těl a když jsem si vybavila naše přeplněné dopravní prostředky, očekávala jsem, že podobně nebudu moci dýchat a budu si ucpávat nos kapesníkem. Nebylo třeba. Všichni voněli čistotou a jediným potem zbroceným cestujícím jsem byla já.

6 Vydlabaná dýně, jejíž kůra je tvrdá až dřevitá a slouží jako přírodní mísa např. pro přípravu jídel.

7 Typický africký pokrm. Je to krupice vyrobená z hladké mouky (z čiroku či kukuřice) a vody při stálém míchání. Vaří se v páře a podává s omáčkou z arašídové pasty neboli MAFĚ. Je možno také podávat jako přílohu k masu s červenou omáčkou. Většinou se podává k večeři nebo o svátcích. Kuskus je známý i v arabském světě, ale tam se vyrábí z pšenice a je obecně známý jako pukaná pšenice.

Hanka byla vděčná za každou novou zkušenost, každý kontakt s lidmi. Vyptávala se, každou příležitost využívala ke komunikaci a někdy – a to byla o to vděčnější – z toho vyšly roztomilé, veselé historky. Porovnávala je se zkušenostmi z romských osad a nacházela mnoho paralel, které i mě chvilkami zarážely, přestože jsem je znala jen z vyprávění. Hanku nejvíc zajímaly zvyky, způsob života v rodině a v komunitě. Mě zase fascinovala podobnost vybavení domácností a různých jiných nástrojů každodenního života s těmi, co jsem si pamatovala z dětství u babičky a dědy. Až na to, že mí prarodiče byli Maďaři a žili na jihu Slovenska. Je až k nevíře, jak jsme všichni stejní a zažíváme to samé, byť jsme z jiných světadílů a v různém čase na odlišných stupních vývoje. Způsob života v Mali nám dával naději, že celý svět se ne nechá přetechnizovat a zůstane vždy někde kus člověčí nedokonalosti.

Při cestách do města nás vždy někdo doprovázel, Jája nebo některý z bratrů. Do osad za skálou jsme se ale navečer vydávaly samy. Když jsme chtěly udělat pár pěkných fotografií, nejvhodnější doba nastávala těsně před západem slunce. Musely jsme ale spěchat, protože jak rychle ráno vycházelo, tak rychle večer zapadalo a byla rázem úplná tma. Jednou večer jsme takto šly kolem domečku, před kterým – jak jinak – seděla paní a před sebou na malém stolečku měla rozloženou zeleninu: rajčata, okurky, kukuřičné klasy... Hanka se rozhodla, že jí uděláme radost a za odměnu, že se nechala vyfotografovat, si od ní něco koupíme. Paní neuměla francouzsky, tak jsme ukázaly na kukuřice a ona váhavě přikývla. Pak jsme si řekly, že bychom si mohly udělat salát, a když jsme chtěly okurku, paní opět trochu váhala, ale jednu nám podala a k ní i pár rajčat. Když však Hanka ukázala na cibuli, kategoricky potřásla hlavou na znamení nesouhlasu. Něco nám ve své bambarštině vysvětlovala, a když viděla, že marně, přivolala si tlumočnicku, asi druhou paní domu. Ta nám řekla, že jsme právě odkoupily půlku manželovy večeře, ale že tu cibuli nám opravdu nemůže dát, protože má jen jednu. Chtěly jsme honem všechno vrátit, ale ony trvaly na tom, abychom si to nechaly a naopak nám se smíchem vracely peníze. Hanka se těšila po celé cestě, jak to bude barvitě vyprávět Jáje, a ta nás nezklamala. Dostávala nové a nové záchvaty smíchu, až jí slzy tekly a nám taky a měly jsme při vaření kukuřice nádherný večer.

Ztracený kufr nám přestal ležet na srdci, přesto jsme zajely několikrát na letiště se pozeptat, ale pokaždé jsme dostaly stejnou odpověď – nenašli. Bylo nám jen líto těch dárků, no a měla jsem v něm tramvajenku. Hanka to trefně komentovala: „*To je nápad, jezdit s tramvajenkou do Afriky!*“ Pomalu se blížil den návratu. Když si to zpětně promítnu, myslela jsem s láskou na příjemný chládek doma u Hančiných rodičů v Tanvaldě a těšila se, jak budeme vzpomínat na horkou Afriku. Pro mne zážitky z cest získávaly svou skutečnou hodnotu až po návratu domů, když jsem je začala ve vzpomínkách zpracovávat. Hanka byla pravý opak. Dovedla vychutnat každý okamžik hned na místě a bylo jí líto, když se měla vrátit do prostředí

všedních dnů. S ní však nebyl žádný den všední. Hned začala plánovat a těšit se na další cesty.

Přišel tedy poslední den našeho pobytu. Na dvorečku se shromáždila celá rodina, přátelé a známí a srdečně jsme se se všemi rozloučily. Já-
ja ještě zůstávala na několik týdnů, ale doprovodila nás s Ajšou na letiště. Čekaly s námi při od-
bavení. Když věci náhodou šly, jak mají, Hanku vždy popadl neklid. A tak vymýšlela, co by udělala, aby se trochu zdramatizovaly. Tentokrát dostala nápad, že se půjde podívat, jestli se náhodou nenašel náš ztracený kufr. Přes moje protesty, aby už nikam nechodila, jsem ji spatřila na druhé straně vstupní haly, jak míří přímo do reklamační kanceláře. Rezignovaně jsem bručela nad vozítkem plným zavazadel a říkala jsem si: *„To by nám ještě chybělo, aby se teď našel! Máme toho tolik, že nevím, jestli nás s tím vůbec pustí do letadla.“* Než jsem tu myšlenku stačila domyslet,

Hanka stála vedle mne a se záměrně hranou samozřejmostí postavila na zem trochu zaprášený, ale kupodivu zachovalý kufr. *„Tak si představ! – říkála – stál uprostřed místnosti a překážel. Museli ho překračovat, tak řekli, abych si ho vzala, když je můj.“* Rozum zůstal stát! A kde byl předtím? Na hledání odpovědi nebyl čas a nebyla ani důležitá. Teď nám ale přibyla starost. Musely jsme obsahy batožin nějak přelít do sebe, no a samozřejmě vybalit dárečky. S radostí jsme je předaly Jáje, aby si doma zahrála na Ježíška. Jen jsme litovaly, že už neuvidíme, jak se budou všichni radovat. Jinak obsah kufru byl nedotčený. A kde jsou krabice s domnělými hračkami? Nedejbože, aby nám je někdo vnucoval!

Po přistání v Paříži Hanka rovnou zamířila k telefonním automatům, aby rodičům ohlásila, že jsme „doma“. Složila jsem všechny věci na vozík a čekala na Hanku. Na pásu už nic nezbylo, ale pořád ještě běhal dokola a najednou se v otvoru objevily... Hanka mě našla, jak v němém úžasu civím a ukazuju na dvě pomačkané, zdeformované, všelijakými štítky polepené papírové krabice, které bezprizorně kroužily na běžícím pásu ven a dovnitř, ven a dovnitř a kolem nikde nikdo, jen my dvě s Hankou.

Nikdy jsme se nedozvěděly, zda to byly ony. Shoda to však byla více než nápadná, a tak i Hanka uznala, že raději utečeme.

| Charlotte nám vysvětluje rituál vaření čaje,
foto K. Kisfaludy |

Osoby v tomto příběhu jsou skutečné, ani sám příběh není vymyšlený. Režíroval jej život a jeho pomocnou režisérkou byla Hanka. Kolikrát mi tyto chvíle připomenula slovy: „*No vidíš! A nebýt toho, že jsme té paní ty krabice tenkrát vzaly, tak jsme byly v Africe a dnes už o tom ani nevíme. Kdyby v životě bylo všechno ideální a všechno bylo, jak má být, nic bychom si neužili a ukousali se nudou!*“ To se nám s Hankou však nikdy nemohlo přihodit!

Několik bambarských slov, které jsme se naučily:

i tokô? – jak se jmenuješ?

anisokôma – dobrý den!

anisu – dobrý večer!

kamufô – nashledanou!

iniché – děkuji!

ndé – dítě

Dopis lingvisty Yaronu Matrase Viktoru Elšíkovi,
žákovi a spolužákovi Hanky Šebkové

Dear Viktor!

Only late last night, after writing to you, I learned the sad news about Hana Šebková. I am very sorry for what is, certainly, both a personal loss to you and your friends in Prague, and, to all of us, a loss of a dear and dedicated professional colleague.

I only met Hanka once or twice, but I have vivid recollections of your reports on working with her, and of her voice on some of the tapes that you recorded together some years ago. Oddly, yesterday evening, as I was going through the post that had accumulated while I was away in the US, and answering emails, one of the things I unpacked was the latest issue of *Romano Džaniben*. It included a colour leaflet announcing Hana's book, accompanied by her photo and biographical details. For a moment, I was struck by what I took to be an obituary — entirely in innocence and ignorance, for I was unaware of her severe illness. I was then immediately relieved to see that it was in fact a book announcement. Just a few hours later I spoke to Dieter on the phone, who broke the news to me.

Any friend and colleague is irreplaceable, and I am sure that the loss of Hanka will trigger special anxieties in respect of the near future of Romani studies in Prague. You and your friends should know that there are many of us around who mourn with you, and who will stand by you whenever we are needed.

Yours
Yaron

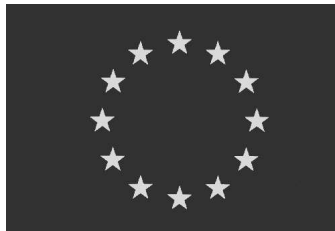
Vzpomínka Jany Horváthové na Hanku Šebkovou je otištěna u její anotace Hančiny knihy *Bacht the balvaj pheňa hin*.

Děkujeme všem dalším Hančíným a našim přátelům a kolegům, kteří s námi na Hanku vzpomínají a jejichž slova zde nebyla uvedena.

Redakce

| foto archiv Šebkových |

Romano džaniben – jevend 2004
Sborník romistických studií

Vydává Společnost přátel časopisu Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
e-mail: dzaniben@email.cz (redakce, distribuce), www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktorka: Milena Hübschmannová
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Technický redaktor: Peter Wagner
Grafická úprava: Juraj Horváth
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram

Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz
Náklad: 700 ks
Doporučená cena: 140 Kč
Roční předplatné: 280 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.

Tento dokument byl vytvořen za finančního přispění Evropského společenství. Názory zde prezentované vyjadřují postoje Romano džaniben, a proto nemohou být v žádném případě považovány za oficiální postoj Evropského společenství.

**Toto číslo vyšlo díky finanční podpoře Ministerstva kultury ČR
Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětem holocaustu.**